

RÁKÓCZI EMLÉKKÖNYV

RÁKÓCZI EMLÉKKÖNYV

A kötetet szerkesztette: Bódvai András

Tervezte és tördelte: Novák Fanni

Kontrollszerkesztő: Murányi Tibor

Illusztrációk beszerzése: Jenik András

Köszönetet mondunk Gaal Gergelynek, Gödölle Mátyásnak, Horváth Róbertnek és Mészáros Kálmánnak a könyv előkészítésében nyújtott segítségért

© Szerzők, 2020

© Bódvai András, 2020

© V4 Együttműködés Kulturális és Közéleti Egyesület, 2020

Kiadó: V4 Együttműködés Kulturális és Közéleti Egyesület, Budaörs, 2020

Felelős kiadó: Sánta Áron

Nyomda: Premier Nyomda

Felelős vezető: Király Attila

ISBN 978-615-00-8407-7

TARTALOMJEGYZÉK

Köszöntő - 7

Előszó - 9

PÁLFFY GÉZA:

EGY ELBUKOTT, MÉGIS SIKERES FÜGGETLENSÉGI MOZGALOM –

A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC RÓL HOSSZABB TÖRTÉNELMI TÁVLATBAN - 15

CZIGÁNY ISTVÁN:

ASZIMMETRIKUS HÁBORÚ, ASZIMMETRIKUS HADSEREG

A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC IDEJÉN - 31

SÁGVÁRI GYÖRGY:

KÖNTÖS ÉS MUNDÉR – VISELETI REND A KURUC SEREGBEN - 57

KOVÁCS S. TIBOR:

FEGYVEREK A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARCBA - 79

MÉSZÁROS KÁLMÁN:

HÁBORÚ ÉS MAGÁNÉLET – A KURUC TÁBORNOKI KAR

CSALÁDI HÁTTERE A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARCBA - 93

GYULAI ÉVA:

ZBORÓ (ZBOROV) ÉS A RÁKÓCZI-CSALÁD - 129

REISZ T. CSABA:

II. RÁKÓCZI FERENC ALAKJA

DUDITS ANDOR FESTŐMŰVÉSZ MUNKÁSSÁGÁBAN - 179

TÓTH FERENC:

„A BUJDOSÁSBAN IS BUJDOSNUNK KELL” –

A RÁKÓCZI-EMIGRÁCIÓ TÖRTÉNETE ÉS JELENTŐSÉGE - 209

KINCSES KATALIN MÁRIA:

A RÁKÓCZI-KULTUSZ - 229

TÜSKÉS GÁBOR:

MAGYARORSZÁG KÉPE II. RÁKÓCZI FERENC ÖNÉLETRAJZI MŰVEIBEN - 245

IDŐRENDI ÁTTEKINTÉS - 264

ILLUSZTRÁCIÓK JEGYZÉKE - 266

RÉSUMÉ - 270

AZ EMLÉKKÖNYV SZERZŐI - 275

„A BUJDOSÁSBAN IS BUJDOSNUNK KELL”

A RÁKÓCZI-EMIGRÁCIÓ TÖRTÉNETE ÉS JELENTŐSÉGE

FRANÇOIS II. PRINCE DE TRANSILVANIE

Son Altesse Serenissime est fils de François Prince Rakoczzy, que la Cour de Vienne dépouilla de ses Etats, ayant mis garnison dans ses forteresses sous prétexte de les défendre contre les Turcs, après avoir fait perir son Père George second dans une bataille ou il fut accablé par les Turcs en l'an 1680, l'Empereur ayant demandé aux Hongrois de le secourir selon les alliances qu'ils avoient avec ce Prince. François second ayant été arrêté contre les loix fondamentales de la République, se sauva l'an 1702 de la prison de Neustat, après avoir inutilement demandé d'être jugé selon les memes loix. l'an 1703 il entra en Hongrie avec environ 30 domestiques, y étant appelé par la noblesse opprimée. l'an 1704 il fut déclaré Prince de Transilvanie par les Etats de cette Principauté, le Prince Abafy, (dont le Père avoit été élu) après les troubles causés par la Maison d'Autriche en destruction de celle de Rakoczzy, y ayant renoncé. l'an 1705 il fut élu Duc de la Confédération Générale de toute la Hongrie, l'an 1707 il fut installé en Transilvanie et reçut le serment de fidélité des Etats, la meme année ce Prince fut appelé ala Couronne de Pologne, que de justes considerations l'ont empêché d'accepter. Il est parvenu avec des Armées considérables, ayant toujours combattu contre environ 30 mil hommes, troupes réglées, rasciennes, ou milices armées. Il a pris Neuhaesvel, Tokkay, Szakmar, Gran, Cas-sorie, Agria, Nitria, Munkacs, Murany, Hus, Unouar, et plusieurs autres places celebres et bien fortifiées. Il a livré plusieurs batailles qui ont beaucoup coûté. Crutz General de l'Empereur fut défait et pris en l'an 1703, le Général Schlik entièrement battu la meme année. l'an 1704 les Généraux Rabatta et Gothard, et Richan pres de Tirnav furent auscy défaites, ce dernier pris avec pres de 2 cens officiers. la bataille livrée au Général Heester l'an 1704 demoura douteuse, les Autrichiens maîtres du champ de bataille ayant perdu 4 fois autant de monde que les Confederés. celle de Waukert de l'an 1710 fut avantageuse, ayant servi a ouvrir le pas sague de Neuhof. les Rasciens et les Cravates ont été auscy battus en différentes occasions, sur tout l'an 1708, commandés par le comte Heister qui fut fait prisonnier de guerre. un grand nombre d'officiers Autrichiens et autres personnes de condition ont été prises pendant cette guerre et échangées selon le cartel. les Cources continuelles dans les pais hereditaires de la Maison d'Autriche, les troupes que le Prince de Transilvanie a occupées et d'autres qu'il a empêché de la servir, luyant en meme temps privé des sommes immenses d'argent et d'une tres grande quantité de vivres, qu'elle auroit tiré de toute l'étendue de ces pais, a fait que cette maison s'est empresée de conclure la Paix avec Caroly avec promesse de garder pour l'avenir inviolablement les libertez et immunités de la republique. L'Archiduc ne fut pas difficile de dire que cette guerre de Hongrie et de Transilvanie est une des principales causes de la perte qu'il fait de la Monarchie Espagnole.

Avec Permission.

II. Rákóczi Ferenc fejedelem az általa vezetett szabadságharc (1703–1711) bukása után hosszú száműzetésbe kényszerült, amely előbb Lengyelországba, majd azután Franciaországba, végül török földre vezetete. Az emigráns fejedelem élettörténete nemzeti történelmünk egyik legnépszerűbb, egyúttal nagyon sok vitát kiváltó témája volt, amelynek a megítélése korszakonként változott. A nagyságos fejedelem 1711 utáni éveit kutató történészek a külföldi levéltárak forrásait feldolgozva folyamatosan gazdagították és árnyalták azt a képet, amelyet a történelemkönyvek és irodalmi értékű feldolgozások is közkinccsé tettek. A hazáért és szabadságért küzdő, tragikus sorsú fejedelem megítélése azonban a saját korában sem volt problémamentes. A törvényes uralkodója ellen fegyverrel fellépő arisztokrata politikai törekvéseit még a vele rokonszenvező vagy éppen együttműködő európai uralkodók sem támogatták maradéktalanul. Jó példa erre az, hogy XIV. Lajos francia király sem kötött vele formális szövetséget, noha a spanyol örökösödési háború (1701–1714) idején – hol burkoltan, hol nyíltan – jelentős támogatással segítette a Habsburgok keleti ellenfeleként fellépő Rákóczit. A háborút lezáró békeszerződés megkötése után pedig egyenesen kényelmetlenné vált az inkognitóban Franciaországban tartózkodó Rákóczi jelenlé-

te, aki végül a távoli Oszmán Birodalom területén talált végső menedéket. Tanulmányunkban szeretnénk II. Rákóczi Ferenc fejedelem életének e szakaszát bemutatni és kifejteni, hogy a Rákóczi-emigrációnak milyen jelentősége volt az utrechti béke (1713) utáni megváltozott európai nemzetközi helyzetben.

EGY TÖRTÉNELMI VITA TANULSÁGAI

II. Rákóczi Ferenc fejedelem élete utolsó korszakának (1711–1735) már több neves történészünk szentelt tudományos munkát. Az elsők között Szalay László, Thaly Kálmán és Márki Sándor foglalkozott e kérdéssel.² Munkáik a kor nemesi függetlenségi ideológiáját magukba foglalva jelentős aktuálpolitikai szerepet kölcsönöztek bujdosó fejedelemünk emlékének. A 19. század romantikus nemzeti függetlenségi lelkesedéstől áthatott Rákóczi-kultusza a Rodostóban elhunyt fejedelem hamvainak hazahozatala idején érte el tetőpontját és vezette be örökre II. Rákóczi Ferencet a legnevesebb magyar uralkodók és nemzeti hősök előkelő panteonjába. Az idilli képet egy addig kevésbé ismert történész, Szekfű Gyula kritikusabb hangvételű munkája zavarta meg. *A száműzött Rákóczi* 1913-as megjelenése fordulópontot jelentett a téma magyar historiográfiájában.³ Addig feltáratlan

levéltári források alapján Szekfű rámutatott az emigrációban élő Rákóczi tevékenységének árnyoldalaira is és kiemelte személyiségének gyengeségeit. Szembefordulva a romantikus, idealizáló történetírással, tudományos kritikával, ám aktuálpolitikai jellegtől sem mentesen kezelte a tragikus sorsú fejedelem utolsó húsz évének eseményeit, amelyet a történeti fejlődéssel ellentétes folyamatnak ítélt. A könyv fogadtatása meglehetősen viharosnak volt mondható, és a modern magyar történetírás egyik legnagyobb vitáját gerjesztette.⁴

A téma további kutatásában jelentős eredményeket hoztak Zolnai Béla és Émile Pillias eredményei, akik újabb források alapján elsősorban az emigráns fejedelem gondolati fejlődését emelték ki.⁵ A kérdés kutatása több évtizedre megtorpant, majd Köpeczi Béla nagyívű tudományos monográfiájában (*A bujdosó Rákóczi*) összefoglalta és részben rehabilitálta a Szekfű-féle monográfiában felvázolt negatív képet.⁶ Köpeczi Béla szinte az összes ismert szóba jöhető levéltári forrást feldolgozva, minden eddiginél teljesebb képet alkotott Rákóczi személyéről és életének utolsó szakaszáról. Nincsenek lezárt történeti kérdések, ám Köpeczi Béla monográfiája után nehezen lehet e témáról újabb tudományos összefoglaló jellegű munkával bekapcsolódni az évszázados vitába. *A bujdosó* és *száműzött* szavak tudatos használatával, amelynek árnyalatbeli különbségeit más európai nyelveken szinte lehetetlen kifejezni, elkülönült két historiográfiai nézet elsősorban a fejedelem személyére összpontosítja a figyelmet. A számos vitát okozó és rejtélyes kérdéseket felvető Rákóczi-szabadságharc utáni emigráció homályzónáit mindenképpen érdemes a további kutatások eredményeinek tükrében megvizsgálni és néhány ponton átértékelni.

A Rákóczi-emigráció újabb kutatásai számos területen hoztak érdekes eredményeket. Itt elsősorban a hadtörténeti, valamint az irodalom- és művelődéstörténeti kutatásokra szeretném felhívni a figyelmet. A hadtörténeti kutatások egyik fontos eredménye a szabadságharc után idegen zászlók alatt küzdő magyarok számának, katonai teljesítményének és a huszárság európai elterjedésének bemutatása volt. A külhoni – elsősorban franciaországi – huszárezredekre vonatkozó kutatások jelentőségére már André Corvisier professzor⁷ felhívta a figyelmet. A téma kiváló hazai kutatója, a tragikus hirtelenséggel elhunyt Zachar József⁸ módszeresen folytatta Corvisier professzor kutatásait, elsősorban a Párizs melletti vincennes-i erődben található Service Historique de la Défense (Francia Hadtörténeti Levéltár) szárazföldi haderőre vonatkozó levéltárában⁹ és számos további külhoni archívumban. Az elmúlt évtizedek során Raymond Boissau tábornok rengeteg új publikációval gazdagította a franciaországi huszárezredek korai történetét és egy igen részletes, az ezredekben szolgált huszárok adatait tartalmazó adattárat is létrehozott.¹⁰ Az irodalomtörténeti stúdiumok terén II. Rákóczi Ferenc fejedelem száműzésben írt, a nyolcvanas és kilencvenes években megjelent idegen nyelvű szövegeinek kritikai kiadása után az elmúlt időszakban a *Confessio peccatoris*-ként – magyarul *Vallomások* – ismert, a téma szempontjából alapvető fontosságú művével kapcsolatos kutatások kerültek előtérbe. Korábban már R. Várkonyi Ágnes professzor asszony is dolgozott a latin szöveg kritikai kiadásán, de a munkát sajnos nem tudta befejezni. Jelenleg párhuzamosan készül a szöveg latin eredetijének és francia fordításának kritikai kiadása Takács László és Tüskés Gábor vezetésével.¹¹

A SZATMÁRI BÉKE ÉS AZ EMIGRÁCIÓ KEZDETE

Rákóczi-szabadságharc során a fejedelem elsősorban a francia király részéről kapott jelentős segítséget. Ugyanakkor 1709 után a francia segítség megszűnt és Rákóczi küzdelme reménytelenül elszigetelődött az európai hatalmi helyzetben. A kurucok számára elkerülhetetlen volt a császáriakkal való béketárgyalások megkezdése, amelyre 1710 augusztusában került sor. A fejedelem szeretne volna a tengeri hatalmak közvetítő segítségét is igénybe venni, ezért követeket küldött az angol, a francia és a holland kormányokhoz. A szabadságharc utolsó szakaszában Rákóczi fejedelem I. Péter cártól remélte még a magyar függetlenségi mozgalom megsegítését. Ám, amíg a fejedelem

külföldön tárgyalt, császári részről Pálffy János és kuruc részről pedig Károlyi Sándor gróf a szatmári békeszerződés aláírásával (1711. május 1.) elejét vette a további küzdelmeknek.¹²

Rákóczi mindvégig ellenezte a megegyezést, annak ellenére, hogy a magyarországi közhangulat erősen hajlott már a kompromisszum irányába. A vezérlő fejedelem először a Lengyel Királyság déli részén talált menedéket, ám ez a menedék kockázatosnak bizonyult a magyar határ közelsége miatt. Egy meghíusult merénylet után a fejedelem az északi Danckába helyezte át székhelyét. Ebben a kikötővárosban határozta el magát franciaországi útjára, abban a reményben, hogy részt vehet a spanyol örökösödési háborút lezáró béketárgyalásokon. Az utrechti béketárgyalásokon Klement János Mihály¹³

A MAJTÉNYI FEGYVERLETÉTEL

igyekezett meggyőzni a tárgyaló delegációkat a magyar és erdélyi ügyek fontosságáról. Az Erdélyi Fejedelemség létjogosultságának bizonyítása céljából egy francia nyelvű memorandumot is kiadtak (*Déduction des droits de la Principauté de Transylvanie*), amelynek sikere ellenére sem sikerült megnyerni tengeri hatalmak támogatását. Rákóczi úgy gondolta, hogy Franciaországban sikerül majd meggyőzni a királyt támogatásának szükségességéről. 1712 végén az angol Szent György hajót bérelte ki, amely a dán Koppenhága, a svéd Marstrand és az angol Hull kikötők érintésével a normandiai Dieppe-ig szállította az emigráns fejedelmet.¹⁴

SÁROS GRÓFJAKÉNT A NAPKIRÁLY UDVARÁBAN

Az 1713 január elején Normandiában partaszálló nagyságos fejedelem egyenesen Párizsba sietett, ahová január 28-án érkezett meg. Ekkor már túl késő volt ahhoz, hogy bekapcsolódhasson a béketárgyalásokba, ezért a francia király környezetében próbálta a magyar függetlenségi törekvéseket támogatni. 1713. május 25-én Rákóczi részt vett az utrechti békeszerződés ratifikálása utáni ünnepségeken.¹⁵ A törvényes uralkodója ellen lázadó fejedelem jelenléte elég kényes volt a császárral éppen békét kereső XIV. Lajos

VERSAILLES

számára. Ezért a Napkirály becses vendége inkognitóban, „Sáros grófjaként” volt kénytelen az udvarban meghúzni magát. A franciás műveltségű Rákóczi Versailles-ban viszonylag hamar alkalmazkodott a francia királyi udvar meglehetősen sajátos világához. XIV. Lajos személyes vendéglátásán kívül felesége távoli rokonai, úgy mint a krónikaíró Dangeau márki is elősegítették beilleszkedését. Utóbbinak, valamint az ő feljegyzéseiből merítő Saint-Simon herceg emlékiratainak köszönhetően elég pontos információink vannak a francia udvarban folytatott tevékenységéről. Rákóczi kíséretével Párizs környékén, Chaillot-ban, Passyban majd Clagnyban telepedett le. Jelentős kegydíjat élvezett, amely elérte az évi 75.000 livres-t. Ez lehetővé tette számára a gondtalan életet, ugyanakkor az udvartartása költségeire valószínűleg már nem futotta belőle. Az Hôtel de Transylvanie „kártyabarlangja”, amely Prévost abbé híres regényével (*Manon Lescaut*, 1731) lett világhírűvé, s amelyet Rákóczi hívei tartottak fenn, minden bizonnyal ebből a kényszerű szükségből jött létre.¹⁶ A fejedelem XIV. Lajos király életében ideje jelentős részét a versailles-i udvarban töltötte és személyes kapcsolatait ápolta a király közvetlen környezetének tagjaival: Luxembourg marsallal, Breteuil és Maine hercegekkel, Torcy márkival és Toulouse gróffal. Az emlékiró Saint-Simon herceg nem tartozott e körhöz, s talán ennek is köszönhető az a fanyar stílusú portré, amelyet a Napkirály udvarának krónikása hagyott ránk.¹⁷ Az utrechti és rastatti békeszerződéseket az emigráns kurucok teljes mellőzésével kötötték meg a tárgyaló nagyhatalmak. A magyarok ügyével szemben a császári tárgyalók sikeresen állították szembe a dél-franciaországi katalán lázadókat, és így kölcsönösen „magukra hagyták” a törvényes uralkodójuk ellen felkelt hajdani szövetségeseiket.¹⁸

XIV. LAJOS FRANCIA KIRÁLY

Az idős XIV. Lajos halála (1715) fordulópontot jelentett Rákóczi életében. A versailles-i udvari emberből lassan külvilágtól elforduló remete lett. Ebben a változásban nem csupán a kormányváltás játszott szerepet, ugyanis Rákóczi már fiatal kora óta hajlamos volt a magányos vallásos elmélkedésre, s Franciaországban mélyen megérintették a janzenizmus tanai is. Grosbois-ban a kamalduli szerzeteseknél bérelt egy kis házat és elkezdte írni *Confessio peccatoris* című emlékiratát, a latin nyelvű magyar vallásos irodalom egyik remekét. Visszavonulása nem jelentett teljes elszigeteltséget, hiszen folyamatosan követte a külpolitikai eseményeket. A kiújuló osztrák-török háború újabb lehetőséget kínált a magyarországi felkelés kirobantására, s Rákóczi – elfogadva a szultán meghívását – 1717-ben elhagyta

ta Franciaországot és török földre utazott.¹⁹ A források szerint Rákóczi 1717. szeptember 16-án Marseille-ben szállt hajóra. Rákóczi franciaországi tartózkodása egy cseppet sem volt a korabeli francia kormányzat ínyére és a régens, az Orléans-i herceg országa szövetségi rendszerének gyökeres megváltoztatását tartva szem előtt kifejezetten támogatta Rákóczi távozását. Rákóczi visszaemlékezései szerint az osztrák-török háború híre mellett a Spanyol Királyságban a Giulio Alberoni kardinális államminiszter vezetése alatt készülődő újabb háború reményében határozott az utazás mel-

lett. A spanyol külpolitika komolyan számolt a Rákóczival való együttműködés lehetőségével, s ennek céljából még 1717 novemberében V. Fülöp király Jacques Boissimène ezredes küldte utána, akitől indirekt módon a szultán támogatását remélte az új spanyol revíziós politika számára. Boissimène, aki egyébként a régens kormánya számára is kémkedett, a spanyol külpolitikában egy eddig ismeretlen módszert igyekezett alkalmazni, amely a franciák által sikeresen alkalmazott kelet-európai osztrákellenes szövetségi politika közvetett változatának tekinthető.²⁰

A BUJDOSÓ RÁKÓCZI UTOLSÓ STÁCIÓJA

A fejedelem és kísérete végül október 10-én érkezett meg Gallipoliba.²¹ A török földre siető Rákóczi sajnos ismét későn érkezett ide ahhoz, hogy aktív politikai szerepet játszasson a háborúban és az azt követő béketárgyalásokon. Rákócziék Törökországba való érkezésével a száműzött fejedelem és kísérete számára egy új korszak kezdődött, amely hamarosan letelepedésük utolsó állomásához vezette őket. Az emigráns magyarok csalódására a háború már gyakorlatilag befejeződött, amikor a szultán Drinápolyban érdemben foglalkozni kezdett a magyar emigránsok ügyével, a pozsareváci békekötés (1718. július 2.) pedig az aktív alkalmazásuk reményét is szertefoszlatta. Az 1718. június 5-én angol-holland közvetítéssel elkezdődő tárgyalások során Rákócziéknek újra diszkrét passzivitásba kellett visszavonulniuk, mivel a kiadatásuk is felmerült a béketárgyalások során. Császári részről Hugo Damian von Virmond, korábbi varsói követ és Michael von Talman tanácsos tárgyaltak Silihitar Ibrahim és Mehmed efendi oszmán tárgyalókkal. A mediáció részéről Jacob Colyer és Sir Robert Sutton konstantinápolyi holland és angol követek vettek részt a béketárgyalásokban. Miután a kiadatást nem sikerült elérniük, a császári tárgyalók megpróbálták kiutasítani a magyar rebelleket az Oszmán Birodalom területéről. Végül is a karlócai békéhez hasonlóan az a kompromisszumos megoldás született – ahogyan azt a július 21-én megkötött béke 15. pontjában megfogalmazták –, hogy a magyar szabadságharc vezetőit a határtól távoli helyen kellett letelepíteni, családjukkal együtt. A feltűnést elkerülendő – és főleg a császári tiltakozás miatt – a Fényességes Porta a Márvány-tenger partján fekvő kikötővároskát, Rodostót jelölte ki a magyar emigránsok szálláshelyének.²²

RÁKÓCZI RODOSTÓBAN

A fejedelmet és kíséretét szállító gálya csak 1720. április 16-án indult el Jenikőből és harmadnapra ért Rodostóba.²³ Rákóczi bizonyíthatóan nem szándékozott végleg letelepedni Törökországban. 1720-ra viszont nyilvánvalóvá vált, hogy az európai viszonyokat meghatározó négyes szövetségben fontos szerepet játszó francia külpolitika számára Rákóczi visszatérése elképzelhetlenné vált. A száműzött fejedelem kényszerhelyzetbe került és ennek következtében nem maradt más választása, mint elfogadni a török menedéket. Nem sokkal megérkezésük után a magyar bujdosók egy új emigrációs központot hoztak létre a Márvány-tenger partján fekvő soknemzeti-ségű kisvárosban, ahová egyébként a 18. században más európai országokból származó emigránsokat, például lengyeleket is letelepített az oszmán vezetés. Rodostó egyszerre volt a bujdosó Rákóczi szellemi műhelye és a száműzött fejedelem diplomáciai főhadiszállása. Rákóczi Rodostóból is igyekezett bekapcsolódni a nemzetközi politikai életbe. Követeket és emlékiratokat küldött a különböző európai udvarokba, elsősorban Versailles-ba.

RÁKÓCZI GYÖRGY

RÁKÓCZI JÓZSEF

Rákóczi fejedelem diplomáciai terveinek szövegetése, emlékiratainak és egyéb műveinek megírása és szenvedélyes asztalos, esztergályos munkálkodásai mellett igen ájtatos életet élt. A gyakori imádság és misehallgatás a bujdosók mindennapi életének állandó részévé vált.

Amikor Rákóczi 59 éves korában, betegségben elhunyt száműzött honfitársai körében, halálával egy nagy remény foszlott szét a magyar függetlenségi mozgalmak számára, mivel sokoldalú karizmatikus személyiségét utódai nem tudták pótolni.²⁴

A két fiát, Józsefet és Györgyöt már kora ifjúságuk óta szigorú császári felügyelet alatt álló nevelésben részesítették, amelynek célja a két „sasfióknak” az apjuk által képviselt magyar nemzeti értékrendtől való elidegenítése volt.²⁵ A padovai egyetemen tanuló György 1726-ban Franciaországba szökött, majd 1727-ben apjánál is látogatást tett Rodostóban. A találkozás a szemtanú Mikes Kelemen biznysága szerint kiábrándítóan hatott az öreg fejedelem kíséretére.²⁶ Később György Párizsban a francia király által biztosított kegydíjből élt egészen 1756-ban bekövetkezett haláláig. A francia diplomáciai levelezések tanúsága szerint, a francia kormány nem tekintette új függetlenségi mozgalmak vezetésére alkalmas személyiségnek.²⁷ Rákóczi József pályája sokkal kalandosabb volt. Bécsből megszökve, 1736-ban az újabb osztrák-török háború hírére Konstantinápolyba utazott. A kalandor Bonneval pasa²⁸ rábeszélésére a magyar bujdosók vezéréként bekapcsolódott a konfliktusba, amelytől az Erdélyi Fejedelemség visszaszerzését remélte. A szultán elismerte fejedelemnek és Magyarország urának is, ám e titulusokat soha nem élvezhette az ambiciózus Rákóczi-fiú. A háború vége felé felmerültek olyan elképzelések is, mely szerint Rákóczi József számára a pozsaréváci béke által a császárnak juttatott, de a törökök által elfoglalt Kis-Oláhországban juttattak volna földeket. 1738 májusában az orosz és a császári fél kölcsönösen elfogadta a francia békeközvetítést, amellyel lehetőség nyílt egy, a török fél számára kedvező békeszerződés előkészítésére. Rákóczi József további politikai sorsa ezzel megpecsételődött, mivel a rá vonatkozó igényeit a török fél hamarosan feladta. Az 1738-as hadjárat során sem kapott jelentős szerepet az erdélyi fejedelmi sarj, aki sok hányattatás után végül 1738. november 10-én hunyt el Csernavodában.²⁹

A RÁKÓCZI-EMIGRÁCIÓ ÉS A FRANCIA KÜLPOLITIKA

A Rákóczi-emigráció török földre való érkezése idején Jean-Louis de Bonnac³⁰ (1716–1724) konstantinápolyi francia nagykövet volt hivatalban. Bonnac márki már régi ismerősnek számított Rákóczi és kísérete számára, hiszen a Rákóczi-szabadságharc és az északi háború (1700–1721) idején különböző diplomáciai hivatalai során folyamatos kapcsolatban volt magyar függetlenségi mozgalom vezetőivel.³¹ Az oszmán főváros közelsége valószínűleg lehetővé tette a magyar emigránsoknak a konstantinápolyi francia követtel, annak családjával és környezetével való szorosabb kapcsolattartást. Amikor a bujdosó magyarokat a Porta áthelyeztette Rodostóba, a távolság miatt kicsit körülményesebb lett ez a kapcsolat, de nem szakadt meg.³²

A konstantinápolyi francia követség levelezését áttekintve megállapítható, hogy a francia diplomácia folyamatosan tájékozódott a rodostói magyar kolónia tevékenységéről. Ez a figyelem természetesen nagyban függött a fejedelem és a francia követek személyes kapcsolatától is. A Bonnac márkit követő francia követ Jean-Baptiste d'Andrezel vicomte volt, akit II. Rákóczi Ferenc közeli ismerősének és szellemi útítársának tekinthetünk fennmaradt levelezésük alapján.³³ A két személy közötti szellemi rokonságot mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy Rákóczi fejedelem az 1716. május 30-án a kamalduli szerzetesekkel megkötött szerződés szerint azt a házat bérelte Grosbois-ban, amelyben korábban d'Andrezel vicomte lakott. A kamalduliak révén szoros kapcsolatba kerültek a janzenizmussal is, amelynek Rákóczira gyakorolt hatását már sokan bizonyították.³⁴

Szintén jó viszonyt ápoltak a rodostói magyar emigránsok a későbbi konstantinápolyi nagykövetekkel, a d’Andrezel vicomte tragikus hirtelenséggel bekövetkező halála után kinevezett Villeneuve márkival, annak utódjával, Castellane gróffal, majd az őt felváltó des Alleurs gróffal is, aki egyébként a II. Rákóczi Ferenc mellett tevékenykedő rendkívüli francia követ fia volt.³⁵ Rákóczi a francia követeken keresztül juttatta el memorandumait és tervezeteit a francia királyi udvarba. Az 1725. november 31-i, a Habsburg Monarchia európai térnyerését bemutató és a cambrai-i kongresszuson a saját érdekeinek pártfogását kérő memorandumában egyebek mellett kitért a pozsareváci béke francia érdekek szempontjából negatív kereskedelmi hatásaira is.³⁶ Rákóczi – úgy tűnik – más szempontból is érdeklődött a földközi-tengeri kereskedelem lehetőségei iránt. Ebben az időszakban bonyolódott bele a száműzött fejedelem a Szekfű Gyula által is pellengérré állított kétes hírű kalandba, amely a „kalózfejedelemség” néven került be a magyar történetírásba.³⁷ Egy angol kalandor, bizonyos Ploutman javaslatáról volt csupán szó, amelyben a Földközi-tenger kereskedelme biztonságának elősegítésére kalózkákat kívánt letelepíteni az Oszmán Birodalom területén és e tervéről Rákóczival is tárgyalt, aki ezt az alkalmat is meg kívánta ragadni a tényleges politikai szerepvállalásra. A tervzet lényege az volt, hogy egy kalózkából álló, a Portának adózó fejedelemséget kívántak létrehozni, amelynek célja a földközi-tengeri kereskedelem biztonságának növelése volt. A francia diplomácia először érdeklődést mutatott e terv iránt, később azonban elzárkózott a kétes hírnevű kalandorral való együttműködéstől. Köpeczi Béla összefoglaló monográfiájában kiemeli, hogy „reális és irreális elemek keveredtek Rákóczi külpolitikájában, de az

irrealitás nem az alapvető érdekek felismerésében jelentkezett, hanem abban, hogy az adott körülmények között mit lehetett megvalósítani”.³⁸

A rodostói emigránsok természetesen nem adták fel a reményt, hogy visszatérhessenek hazájukba, de a száműzetés keserveit más alternatív megoldásokkal is megpróbálták enyhíteni. 1731-ben például Mikes Kelemen Ilosvay Jánossal együtt egy különös tervet kövacsolt: az Oszmán Birodalom magyar határhoz közel eső lakatlan területén egy magyar menekültekből álló kolóniát szerettek volna létrehozni... A projekt 1732-ben már önálló szuverenitással rendelkező ütközőállam alapításaként került a francia nagykövet elé, aki azt egyszerűen légből kapott ötletnek tekintette. Mindenesetre a realitástól távol álló ötlet később még egy az Oszmán Birodalom felosztására vonatkozó terveket összefogó gyűjteménybe is bekerült.³⁹

Rákóczi életének utolsó éveiben továbbra is főleg a francia és spanyol diplomáciát ostromolta a magyarországi diverzióra vonatkozó terveivel. A valóságtól egyre jobban elrugaszkodó tervezetekről a fejedelem kíséretéhez csatlakozó külföldi ügynökök kémtevékenysége folytán a császári udvar szinte naprakész információkkal rendelkezett. Amíg a hivatalos diplomácia elzárkózott, a különböző kalandorok egyre inkább felismerték az öreg Rákóczi hiszékenységében rejlő lehetőségeket. Így került kapcsolatba kora neves renegátjával, mint a híres Bonneval pasával, vagy a kolozsvári születésű Ibrahim Müteferrikával is, aki egyébként hivatalos tolmácsként és portai üggyvivőként is segítette a Rákóczi-emigrációt.⁴⁰ Az idős fejedelmet a külföldi kalandorokba vetett bizalma kissé elidegenítette saját honfitársaitól is, és ezáltal tovább fokozódott az elszigeteltsége.

A RODOSTÓI MAGYAR SZELLEMI KÖZPONT

A rodostói magyar emigránsok, s legfőként II. Rákóczi Ferenc szellemi teljesítménye méltán érdemli meg az utókor elismerését. A látszólagos tehetetlenség, amelyre az emigráció kárhóztatta a száműzött fejedelmünket, a bölcséleti, vallási és irodalmi tevékenység felé orientálta fejedelmünket. Rendkívül nyitott volt a különféle eszmei irányzatok előtt, amelyek erőteljes hatása kimutatható az emigrációban írt műveiben is. A janzenizmus meghatározó jelentőségű volt a franciaországi Grosbois-ban és Rodostóban keletkezett francia és latin nyelvű munkáiban (pl. *Vallomások, Politikai és erkölcsi végrendelet, Emlékiratok*). Az elmúlt évtizedek kutatásainak köszönhetően egyre jobban ismerjük Rákóczi rodostói könyvtárának állományát.⁴¹ A török földre menekült utolsó fejedelem értékes gondolatokat hagyott hátra, amelyek aktualitása a mai olvasót is elgondolkoztatják. Egyik kevésbé ismert, a *Bölcs Musztafa beszélgetése egy Zardoknak nevezett franciával* című d’Andrezel vicomte francia nagykövetnek küldött kéziratában a vallások közötti párbeszéd és vallási türelem eszméi mellett foglalt állást. Az írás alapján megállapítható, Rákóczi jól ismerte az Oszmán Birodalom területén élő keresztény kisebbségek helyzetét. A korabeli vallási összetűzések és keresztényüldözések feszültséggel teli időszakában Rákóczi a vallási tolerancia eszméje mellett tört lándzsát.⁴²

Rákóczi elveit kiválóan tükrözte sikeres rodostói vallási tevékenysége. Amint ismeretes, francia-oszmán egyezmények, az úgynevezett „kapitulációk” alapján a francia király az Oszmán Birodalom területén élő katolikusok protektoraként a konstantinápolyi követségén keresztül védelmet és segítséget nyújthatott az olyan kis keresztény közösségeknek, mint

MIKES KELEMEN

a rodostói magyar kolónia. Rodostóban a magyarok megjelenésével nőtt meg jelentős mértékben a katolikusok lélekszáma és a Rákóczi fejedelem által alapított kápolna lett a későbbi rodostói katolikus plébánia előzménye. A fejedelem igyekezett állandó papot tartani a környezetében, de később a francia követség biztosított a rodostói magyar katolikusok lelki gondozása céljából lelkipásztort. Egy francia forrás azt is megerősíti, hogy a francia követség még 1773-ban is biztosított káplánt a rodostói magyarok számára.⁴³ A rodostói katolikus plébánia még a 19. század folyamán is összefogta az akkorra már őseik nyelvét sem beszélő magyarok utódait. Erről tanúskodik a rodostói magyar emigrációból származó Grégoire Keösseck (Kőszeghy Gergely), magát a rodostói magyar kolónia vezetőjének is tituláló francia konzulagens e század első évtizedeiből fennmaradt levelezése is.⁴⁴

A törökországi magyar emigráció tevékenységének másik fontos szellemi hozadéka Mikes Kelemen életműve volt. Mikes Kelemen rendkívül érzékenyen fogta fel az emigráció szellemi hatásait és közvetítőként megtermékenyítőleg hatott a magyar nyelvű irodalomra. Mikes leghíresebb írásai, a *Törökországi levelek* 1794-ben jelentek meg, ám e viszonylag kései kiadás visszamenőleg átírta a 18. század magyar irodalmának történetét. Szintén jelentősek Mikes franciából való műfordításai, amelyek sokáig kéziratban maradtak. Rákóczi fejedelem szellemi hatásának tulajdoníthatjuk, hogy számos janzenista jellegű munkát is sikerült titkárának magyarra átültetni, mint François-Aimé Pouget montpellier-i katekizmus (Cathecismus formájára való közönséges oktatások) vagy Le Tourneux abbé *Krisztus Jézus életének története* című munkája.⁴⁵ Nem kizárt, hogy Mikes érintkezésben lehetett a francia követek perai rezidenciáján tartózkodó írókkal, dragománokkal (tolmács-fordítókkal) és művészekkel is, ha máshogy nem is, hát kéziratok műveiken keresztül. Valószínű, hogy olvasta a francia királyi megrendelésre készült keleti munkák fordításainak kéziratait, és túlzás nélkül állíthatjuk, hogy merített is belőlük a *Törökországi levelek* megírásakor. Mikes egyéni rodostói irodalmi munkásságát – a legújabb kutatások eredményei alapján – egyik másik rodostói magyar emigráns utódának, François de Tott francia diplomatának a közreműködésével a konstantinápolyi francia követség segítségével sikerült megmenteni.⁴⁶

A RÁKÓCZI-EMIGRÁCIÓ KATONAI SIKEREI: A MAGYAR HUSZÁRSÁG EURÓPAI ELTERJEDÉSE

Az emigráció Szekfű Gyula véleményével ellentétben a szélesebb értelemben vett „köznek” sem volt haszontalan. Pozitív vonásai közé tartozik az a folyamat is, amely során több ezer magyar katona távozott Franciaországba, hogy az ott alapított huszárezredekben szolgáljon. Milyen okok vezettek a magyar katonák ilyen arányú kivándorlásához? Egyrészt a szabadságharc befejezésével katonák tömegei váltak fölöslegessé. Ezek a háborúban edződött, tapasztalt katonák igen keresettekké váltak a nyugat-európai zsoldospiacon, különösen a francia királyi hadseregben, ahol igen jelentős létszámú idegen származású katona harcolt a 18. század folyamán.⁴⁷ Békeidőszakban minimálisra redukálták a költséges, úgynevezett „idegen ezredek” (*régiments étrangers*) létszámát, de háborúk esetén ezrével verbuváltak zsoldosokat külföldről. Arra, hogy a több tízezer külhoni harcos miért lépett a francia királyi szolgálatába, nem elegendő magyarázat az anyagi érdekeltség. A magyarok esetében például a császári hadsereg és a francia királyi hadseregben fizetett zsold között igen csekély volt a különbség. Esetükben az emigráció leggyakoribb oka az volt, hogy politikai nézeteik vagy nemzeti elkötelezettségük miatt választották a külhoni szolgálatot.⁴⁸

A 18. századi harcászatban divatos volt az úgynevezett kisháborús taktika és az akkori katonai szakirodalom előszeretettel ajánlja a magyar lovasok alkalmazását a tipikusan kisháborús manőverekben, mint például a portyázás, a felderítés vagy a cselvetés. Mint ismeretes, a Rákóczi-szabadságharc során a kurucok az összes fontos csatát elveszítették, ugyanakkor a portyázó hadműveletekkel

hosszú évekig sikeresen ellenálltak a fegyelmezettebb és jobban felszerelt császári hadaknak. A rodostói száműzött kuruc főtisztek közül sokan rendelkeztek szoros franciaországi kapcsolatokkal. Ide sorolható például székesi Bercsényi Miklós, akinek László fia 1720-tól a nevét viselő franciaországi huszárezred tulajdonosaként öregbítette családjá hírnevét. Hasonlóan a francia királyi hadseregben kereste boldogulását Esterházy Antal generális fia, Esterházy Bálint József is, aki 1734-ben már szintén saját huszárezredet tudhatott a magáénak. E huszárezredekben sok más rodostói magyar emigráns szolgált, és az itteni magyar közösség később is közvetítő szerepet játszott a magyar újoncutánpótlás megszervezésében. A bujdosó kurucok egy része így a francia huszárezredek tisztikarában kapott elég fontos pozíciót. Legismertebb közülük székesi gróf Bercsényi László volt, aki a Franciaország marsallja címet is elnyerte.⁴⁹

A sikeres franciaországi magyar katonai karrierük bizonyítja, hogy a hazai kisháborús harcászat példaértékű volt még a fejlett nyugati hadseregekben is. A magyar származás a katonai teljesítmény egyik garanciájává vált. A francia katonai nemesség pedig viszonylag gyorsan befogadta a magyar nemességet, elsősorban házasságok révén. A híres katonáiról, Lancelot Turpin de Crissé gróf egyik kéziratában felvázolt egy érdekes lehetőséget a francia huszárezredek magyar jellegének megtartására. Szerinte nem fontos a huszárság egészét magyarokból kiállítani, elég a magyar, illetve magyar származású nemesekből álló tisztikart Franciaországban letelepíteni, francia nemeslányokkal összeházasítani és nemességük kontinuitását biztosítani. E magyar nemesi tisztikar létrehozása garantálhatta volna a magyar típusú harcmodor megőrzését is. Ha a neves francia író javaslata csupán papíron

maradt is, a franciaországi magyar huszárok hírneve az egész világot bejárta, és választott hazájukban ma is híven őrzik az emléküket. A dél-franciaországi Tarbes városában található például az egyetlen nemzetközi huszármúzeum is, amely a világ összes hasonló alakulatának emlékét hivatott ápolni. A Rákóczi-féle magyar emigráció katonai teljesítménye révén feltétlenül egyedülálló teljesítményt nyújtott a korabeli hadművészetben.⁵⁰

BERCSÉNYI LÁSZLÓ

PARÁZS A HAMU ALATT:
A RODOSTÓI EMIGRÁCIÓ TITKOS
TERVEI RÁKÓCZI HALÁLA UTÁN

A francia diplomácia nemcsak megfigyelés alatt tartotta, hanem a lehetőségeihez mérten burkoltan támogatta is a magyar emigráció mozgalmait. A rodostói magyar kolónia leginkább politikai szempontból lehetett érdekes a francia diplomácia számára, amely a 18. század során több magyar, illetve magyar származású ügynököt alkalmazott az Oszmán Birodalom területén. A hajdani kurucokban a francia diplomácia elkötelezett Habsburg-ellenes ágensekre talált, akiket könnyen felhasználhatott a különféle titkos diplomáciai manőverekben. Így vállaltak szerepet például XV. Lajos személyes titkos diplomáciájában, a *Secret du Roi*-ban, amely a hivatalos francia külpolitikával párhuzamosan igyekezett egy széles körű kelet-európai franciabarát szövetségi rendszert létrehozni, amely magába foglalta volna Lengyelországot, Svédországot és az Oszmán Birodalmat.⁵¹

Ezen kívül a magyar emigránsok keleti nyelvekben való jártasságuk és kiváló helyismeretük miatt is alkalmasnak bizonyultak a különleges feladatokra. Kiküldetéseiket gyakran katonai feladatok – mint például a francia huszárezredek számára újoncok toborzása – ellátásával is kiegészítették. A török földön tevékenykedő huszártisztek francia megbízóik által kapott feladataikat gyakran idomították a magyar függetlenségi mozgalom célkitűzéseivel. E tevékenységükkel bekapcsolódtak a bujdosó II. Rákóczi Ferenc fejedelem diplomáciai hagyományait folytató rodostói emigránsok meg-megújuló szervezkedéseibe is. Ide sorolhatjuk Bercsényi László

francia ezredtulajdonos (1720),⁵² és Tóth András francia brigadéros (1733, 1747, 1755–57) rodostói útjait. Az 1756-os osztrák-francia szövetség éles törést jelentett ebben a folyamatban, hiszen a magyar emigránsok Habsburg-ellenes tevékenységét teljességgel lehetetlenné tette. A francia kelet-európai külpolitika változásainak megfelelően a korábban Tóth András ügynök munkájának folytatására felkészített fiát – a neves François de Tottot – később a krími, majd a közel-keleti területeken alkalmazták.⁵³

Rákóczi emigrációban fogant külpolitikai tervei nem maradtak teljesen elszigetelt és hatás nélküli próbálkozások, sőt akadtak számosan folytatói is a rodostói, illetve franciaországi magyar emigrációban. A francia diplomácia még sokáig nagy hasznát vette a törökül is jól beszélő magyar ügynököknek, a 17. század végi és 18. század eleji magyar rendi mozgalmak pedig szoros kapcsolatban álltak mind a Francia Királyság, mind az Oszmán Birodalom meghatározó hatalmi köreivel. E kapcsolati tőkét sikerült kihasználniuk, amikor a függetlenségi mozgalmak bukása után emigrációba kényszerültek. A rodostói magyar emigráció és a franciaországi magyar emigráció egyes csoportjai tovább erősítették e személyes szálakat, amelyek révén gyakran a két nagyhatalom közötti kapcsolattartás is szorosabbá vált. A hármass együtműködés garanciájává a hamu alatt izzó magyar függetlenségi mozgalom parazsa vált. A bujdosó fejedelem diplomáciai terveinek leghívebb követője Csáky Mihály gróf volt, aki az 1740–50-es években több magyarországi felkelésre vonatkozó tervezetet is küldött a versailles-i udvar felé.⁵⁴

A francia külpolitika bizonyos szempontból még egészen a 18. század közepéig változó intenzitással felszínen tartotta egy esetle-

ges magyarországi szabadságharc lehetőségét, visszanyúlva ahhoz az évszázados diplomáciai hagyományhoz, amely szerint háború esetén a francia király osztrákellenes lázadást szító politikát folytathatott Magyarországon és Erdélyben. A 18. században, különösen a Rákóczi-szabadságharc bukása után, a francia diplomácia a magyar elégedetlenség ügyét óvatosabban, az Oszmán Birodalom érdekszférájába háritva kezelte. Ugyanakkor igyekezett minden adandó alkalommal felhasználni a számára kapóra jövő magyar mozgalmakat a császári ellenlábásával folytatott konfliktusok, háborúk során. Az általunk vizsgált időszakban XV. Lajos fokozottabban érdeklődött Lengyelország ügyei iránt, amely a tervezett francia szövetség legfontosabb láncszeme volt, mivel a szabad királyválasztás révén a legkönnyebben itt lehetett franciabarát uralkodót trónra juttatni. Amíg a hivatalos francia külpolitika a Habsburgokkal való megegyezést kereste, a királyi titkos diplomácia (a *Secret du Roi*) a Habsburg-ellenes franciabarát szövetség létrehozásán fáradozott. Conti herceg, a francia király lengyel trónra szánt jelöltje, folyamatos levelezésben állt a fontosabb kelet-európai francia diplomatákkal, nevezetesen a varsói, konstantinápolyi, stockholmi és szentpétervári követekkel, akiket természetesen előzőleg beavattak a *Secret du Roi* rejtjelmeibe.⁵⁵ A kapcsolattartás és információszerzés során fokozottan felhasználták a rodostói és franciaországi magyar emigránsok szolgálatait. Az Oszmán Birodalom területén francia szolgálatban tevékenykedő magyar ügynökök közül a leghíresebbek Jávorka Ádám, Máriássy Ádám, Tóth András és később fia, a híres François de Tott voltak. Diplomáciai teljesítményük révén méltán érdemlik meg az utókor elismerését mindkét hazájukban.⁵⁶

Utószó

Végezetül megállapíthatjuk, hogy II. Rákóczi Ferenc életének utolsó szakasza olyan korra esett, amelyben a magyar függetlenségi mozgalmak lehetőségei a minimálisra csökkentek. A magyarországi török hódoltság felszámolásával és az európai francia hegemonia megszűnésével két fontos támaszukat is elveszítették a Habsburg-ellenes magyarországi mozgalmak. Tehát egy kedvezőtlenebb helyzetben és időszakban került sor az emigrációra, amely eleve kudarcra ítélte az egykori szabadságharcosok próbálkozásait. Részben ebből adódik a Rákóczi-emigráció ellentmondásos történelmi képe is, amely egyrészt a történelem haladásával szembe forduló, a megbékélést akadályozó száműzötteket, másrészt pedig a megalkuvást nem ismerő, mindhalálig elkötelezett nemzeti hősokeket ábrázol. A történész feladata, hogy a kettős kép mögött rejlő morális vagy politikai előítéletektől függetlenül megpróbálja megismerni a kort, s megérteni benne az embert és

MIRIES KELEMEN

tetteit a korabeli források és eszmék tanulmányozása segítségével. Az emigráció politikai céljainak kudarca ellenére hangsúlyoznunk kell, hogy a szélesebb értelemben vett Rákóczi-emigráció mérlege jóval pozitívabb képet mutat. Az emigráns magyarok megismerkedtek a korabeli világ fontos hatalmi és szellemi központjaival, a kor fontos eszmeáramlataival, amelyeket – igaz, jelentős késéssel – a magyar szellemi élet felé is közvetítettek. Másfelől pedig ők is gazdagították a külvilágot, a portyázó kisháborús taktika és a huszárság elterjedésével a nyugati hadművészet számára a magyarság olyan modellértékű példát adott, amelyet számos sikeres karrier és kiemelkedő teljesítmény fémjelez. A Rákóczi-emigrációt jól ismerték az európai értelmiségi körökben is. A bujdosó fejedelem kalandos élete a legkiválóbb francia írókat is megihlette. Prévost abbé híres regényei mellett Voltaire *Candide*-jában is szerepel a száműzött fejedelem. A Rákóczi-emigráció irodalmi teljesítménye is igen figyelemreméltó. A száműzött fejedelem és Mikes Kelemen a 18. századi magyar irodalom olyan egyedülálló remekeit hozták létre, amely talán a rodostói emigráció nélkül soha nem jött volna létre. Ebből a szempontból feltétlenül vitába szállhatunk Szekfű Gyula azon állításával, miszerint „minden száműzött élete a köznek haszontalan”.

Irodalomjegyzék rövidítésekkel

BÉLY

Bély, Lucien: *Espions et ambassadeurs au temps de Louis XIV.* Paris, 1990.

BENEDIKT

Benedikt, Heinrich: *Der Pascha Graf von Bonneval 1675–1747.* Graz–Köln, 1959.

BÉRENGER

Bérenger, Jean: *Habsbourg et Ottomans (1520–1918).* Paris, 2015.

BÉRENGER–MEYER

Bérenger, Jean–Meyer, Jean: *La France dans le monde au XVIIIe siècle.* Paris, 1993.

BOISSAU 2015

Boissau, Général Raymond: *Dictionnaire des officiers de busards de l’Ancien Régime. Des origines à Valmy (1693–1792).* Paris, 2015.

BOISSAU 2006

Boissau, Général Raymond: *Ladislav Bercheny Magnat de Hongrie Maréchal de France.* Paris–Budapest–Szeged, 2006.

BROGLIE

Broglie, duc de: *Le secret du roi, Correspondance secrète de Louis XV avec ses agents diplomatiques 1752–1774.* Paris, 1878.

CORVISIER

Corvisier, André: *L’armée française de la fin du XVIIe siècle au ministère de Choiseul, Le Soldat (2 k.).* Paris, 1964.

DJUVARA

Djuvara, Trandafir G.: *Cents projets de partage de la Turquie (1281–1913).* Paris, 1914.

DUPARC

Duparc, Pierre (szerk.): *Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France depuis les traités de Westphalie jusqu’à la Révolution française. Tome XXIV Turquie.* Paris, 1969.

FORSTER 1925

Forster Gyula: *Gróf Berchényi László Franciaország marsallja.* Budapest, 1925.

FORSTER 1929

Forster Gyula: *Utóhang gróf Berchényi László Franciaország marsallja.* Budapest, 1929.

FREY

Linda and Marsha Frey (szerk.): *The Treaties of the War of the Spanish Succession. An Historical and Critical Dictionary.* Westport–Connecticut–London, 1995.

GORCEIX

Gorceix, Septime: Bonneval-Pacha et le jeune Rákóczi. In *Mélanges offerts à M. Nicolas Iorga par ses amis de France et des pays de langue française.* Genève, 1978, 341–363. o.

HECKENAST

Heckenast Gusztáv: *Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár.* Sajtó alá rend., kieg., bev. Mészáros Kálmán. Budapest, 2005.

HERMANN–JOÓ–MÉSZÁROS–SERES

Hermann Róbert–Joó András–Mészáros Kálmán–Seres István: *Török menedéjgot kapott magyar emigránsok rövid életrajzi összefoglalója. Türkiye’de kendilerine sığınma hakkı tanınan Macar mültecilerinin özyaşamlarından özetler.* Budapest, 2010.

HOPP

Hopp Lajos: *A fordító Mikes.* Budapest, 2002.

KIS–R. VÁRKONYI

Kis Domokos Dániel–R. Várkonyi Ágnes (szerk.): *A Rákóczi-szabadságharc.* Budapest, 2004.

KNAPP–TÜSKÉS

Knapp Éva–Tüskés Gábor: II. Rákóczi Ferenc rodostói könyvtárának új rekonstrukció kísérlete. In Balázs Mihály–Bartók István (szerk.): *A felvilágosodás előzményei Erdélyben és Magyarországon (1650–1750).* Szeged, 2016, 227–247. o.

KÖPECZI 1984

Köpeczi Béla (szerk.): *D’Andrezel vicomte és Rákóczi levelezése.* Vaja, 1984 /Folia Rákócziána 7/.

KÖPECZI 1991

Köpeczi Béla: *A bujdosó Rákóczi.* Budapest, 1991.

KÖPECZI 2000

Köpeczi Béla: *Egy cselszövő diplomata, Klement János Mibály (1689–1720).* Budapest, 2000.

KÖPECZI–R. VÁRKONYI

Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes: *II. Rákóczi Ferenc.* 3., átdolg., bőv. kiad. Budapest, 2004.

LUKINICH

Lukinich Imre: Az utolsó Rákócziak. In *Rákóczi Emlékkönyv balálának kétszáz éves fordulójára.* I. köt. Budapest, 1936, 263–288. o.

MÉSZÁROS

Mészáros Kálmán: *II. Rákóczi Ferenc tábornokai és brigádérosai. A kuruc katonai felső vezetés létrejötte és hierarchiája, 1703–1711.* Budapest, 2006.

MÉSZÁROS–SERES–TÖRÖK

Mészáros Kálmán–Seres István–Török Péter: *A fejedelem szolgálatában. Életrajzi és családtörténeti tanulmányok a Rákóczi-korból.* Budapest, 2018.

MIKES

Mikes Kelemen: *Törökországi levelek – Mulatságos napok.* Szerk. Veress Dániel, Bukarest, 1988.

MOUTON

Mouton, Léo: *L’Hôtel de Transylvanie d’après des documents inédits.* Paris, 1907.

PILLIAS

Pillias, Émile: *Études sur François II Rákóczi prince de Transylvanie.* Paris, 1939.

PULYAI

Pulyai János: *Szatmári békeség.* Sajtó alá rend., bev., jegyz., mutatók Bánkúti Imre, közrem. Mészáros Kálmán. Budapest, 2007.

ROIDER

Roider, Karl A. Jr.: *Austria’s Eastern Question 1700–1790.* Princeton, 1982.

SALLÉS VILASECA

Sallés Vilaseca, Núria: *Giulio Alberoni y la dirección de la política exterior española después de los tratados de Utrecht (1715–1719).* PhD disszertáció, Universitat Pompeu Fabra. Barcelona, 2016.

SZEKFŰ

Szekfű Gyula: *A száműzött Rákóczi.* Budapest, 1993.

TÓTH 2000

Tóth Ferenc: *Ascension sociale et identité nationale.* Budapest, 2000.

TÓTH 2007

Tóth Ferenc: Egy magyar származású rodostói francia konzul levelezése. Adatok Grégoire de Keösseck, a rodostói magyar kolónia vezetője életrajzához. in Kalmár János (szerk.): *Európai szemmel. Tanulmányok Köpeczi Béla tiszteletére.* Budapest, 2007, 93–100. o.

TÓTH 2008

Tóth Ferenc: D’Andrezel vicomte, konstantinápolyi francia követ szellemi hagyatéka (1725). *Századok* 142. évf. (2008) 4. sz. 1021–1040. o.

TÓTH 2011A

Tóth Ferenc: Francia szolgálatban álló magyar ügynökök az Oszmán Birodalomban a XVIII. század derekán (1735–1756). *Hadtörténelmi Közlemények* 117. évf. (2004) 2. sz. 665–679. o.

TÓTH 2011B

Tóth Ferenc: Ibrahim Mütefferrika, egy oszmán diplomata a magyar függetlenség szolgálatában. *Magyar Tudomány* 172. évf. (2011) 1. sz. 38–47. o.

TÓTH 2012A

Tóth Ferenc: Mikes Kelemen és a francia diplomácia. in

Író a száműzetésben: Mikes Kelemen. Szerk. Tüskés Gábor. Munkatársak: Csörsz Rumen István, Hegedüs Béla, Lengyel Réka. Budapest, 2012 /Historia Litteraria 28/, 17–26. o.

TÓTH 2012b
Tóth, Ferenc (ed.): *Correspondance diplomatique relative à la guerre d’indépendance du prince François II Rákóczi (1703–1711)*. Paris, 2012.

TÓTH 2015
Tóth Ferenc: *Egy magyar származású francia diplomata élet-pályája: François de Tott báró (1733–1793)*. Budapest, 2015.

TÓTH 2016A
Tóth Ferenc: *A bujdosó Rákóczi*. Budapest, 2016.

TÓTH 2016B
Tóth Ferenc: *Magyar huszárok francia földön*. Budapest, 2016.

TÓTH 2016c
Tóth Ferenc: Egy hiányzó láncszem, avagy újabb adalékok Mikes Kelemen Törökországi leveleinek kéziratörténetéhez. *Irodalomtörténeti Közlemények* 120. évf. (2016) 5. sz. 631–641. o.

VANDAL
Vandal, Albert: *Le Pacha Bonneval*. Paris, 1885.

WARLIN
Warlin, Jean-Fred: *J.-P. Tercier, l’éminence grise de Louis XV. Un conseiller de l’ombre au Siècle des lumières*. Paris, 2014.

ZACHAR 1979
Zachar József: *Bercsényi László, a Rákóczi-szabadságharc kapitánya, Franciaország marsallja*. Vaja, 1979.

ZACHAR 1984
Zachar József: *Idegen hadakban*. Budapest, 1984.

ZACHAR 1987
Zachar József: *Franciaország magyar marsallja, Bercsényi László*. Budapest, 1987.

ZOLNAI 1927
Zolnai Béla: *A janzenista Rákóczi*. Szeged, 1927.

ZOLNAI 1942
Zolnai Béla: *II. Rákóczi Ferenc*. Budapest, 1942.

JEGYZETEK

¹ MIKES *Törökországi levelek*, 36. levél.

² A teljesség igénye nélkül, a téma történeti megközelíté-seiről a Rákóczi-szabadságharc legújabb bibliográfiájából (KIS–R. VÁRKONYI 2004, 317–622. o.) tájékozódhat az olvasó.

³ Szekfű híres monográfiájának legújabb (1993) kiadása: SZEKFŰ.

⁴ Az ún. Szekfű-vitáról Lásd KIS–R. VÁRKONYI 2004, 416–442. o.

⁵ ZOLNAI 1927. ZOLNAI 1942. PILLIAS.

⁶ KÖPECZI 1991.

⁷ Lásd e kérdéshez: CORVISIER.

⁸ Lásd például ZACHAR 1984.

⁹ A Service Historique de la Défense állományáról bő-vebben a levéltár honlapján (http://www.defense.gouv.fr/site-memoire-et-patrimoine/archives-et-bibliotheques/archives/le-service-historique-de-la-defense) lehet aktuális információkat szerezni.

¹⁰ BOISSAU 2015.

¹¹ A mű francia fordítása (*Confession d’un pêcheur*) hamarosan megjelenik a párizsi Honoré Champion kiadó gondozásában. Az eredeti szöveg kritikai kiadásának és új magyar fordításá-nak elkészítésén egy kutatócsoport dolgozik.

¹² A szatmári megegyezésről Lásd újabban: PULYAI, illetve a *Századok* folyóirat 146. évf. (2012) 4. számának tanulmányait.

¹³ Életéről lásd KÖPECZI 2000.

¹⁴ KÖPECZI 1991 65–170. o.

¹⁵ BÉLY 682. o.

¹⁶ Szekfű Gyulával ellentétben Köpeczi Béla elképzelhető-nek tartja, hogy Rákóczi nem is tudott a kétes hírű lokálról. KÖPECZI 1991, 199–201. o. Vö. SZEKFŰ 34–37. o. MOUTON 1907, 13–23. o.

¹⁷ TÓTH 2016A, 15. o.

¹⁸ FREY 374. o.

¹⁹ KÖPECZI 1991, 250–284. o.

²⁰ A témával újabban Núria Sallés Vilaseca foglalkozott behatóbban, akinek ezúton is szeretném megköszönni, hogy lehetővé tette a jelenleg kéziratban lévő *«Je n’étois envoyé qu’auprès du Prince de Transylvanie»* – La mission de Jacques de Boissimène à la cour du sultan Ahmet III (1717–1718) cí-mű tanulmányának elolvasását. SALLÉS VILASECA 500–515. o.

²¹ MIKES 5. o.

²² KÖPECZI 1991, 308–310. o. Vö. BÉRENGER 185–198. o.

²³ Az emlékiró Mikes részletesen beszámolt az útról: MIKES 53–54. o. Mikes irodalmi értékű útleírását más források is

megerősítik. Dangeau márki iratai között fennmaradt egy francia feljegyzés, amely szintén Rákóczi Jenikőből Rodos-tóba vezető útját beszéli el (*Relation du voyage de Son Altesse Serenissime d’Jenikuy a Rodosto*, Bibliothèque Nationale de France, Ms. Fr. 22.712 fol. 124–126).

²⁴ A rodostói emigránsok életrajzi adatairól: HECKENAST, MÉSZÁROS. Illetve újabban: HERMANN–JOÓ–MÉSZÁROS–SERES. És MÉSZÁROS–SERES–TÖRÖK.

²⁵ Rákóczi József (1700–1738) és György (1701–1756) életéről lásd LUKINICH, és TÓTH 2000, 42–45. o.

²⁶ MIKES 155–156. o.

²⁷ A francia diplomácia és a rodostói magyar emigráció által 1747-ben kovácsolt titkos terv részeként egy magyarországi felkelés lehetséges vezetőjeként felmerült a Franciaországban élő Rákóczi György neve is, de ezt az ötletet később annak politikai alkalmatlansága miatt elvetették. Lásd TÓTH 2000, 62–63. o.

²⁸ Claude Alexandre de Bonneval (1675–1747) életéről lásd BENEDIKT, és VANDAL.

²⁹ GORCEIX.

³⁰ Jean-Louis d’Usson de Bonnac (1672–1738), francia kato-natiszt és diplomata. Életéről lásd DUPARC 211–212. o.

³¹ Lásd Bonnac levelezéséhez a következő forráskiadás vonatkozó részeit: TÓTH 2012. A rodostói magyar emigráció krónikása, Mikes Kelemen személyesen is jól ismerte, amint erről 18., Büjükdereben kelt, 1718. szeptember 15-i levelében beszámolt. MIKES 27. o.

³² Rodostó ekkor vált a konstantinápolyi francia követség futárpostájának fontos tranzitállomásává, elsősorban azért, mert a Bécsen keresztül haladó postaútvonalak révén szinte az összes európai diplomáciai futárszolgálat a császári ható-ságok ellenőrzése alá került. A tengeri úttal biztonságosab-ban lehetett lebonyolítani a konstantinápolyi francia követ és a versailles-i udvar közötti levelezést. Lásd erről ROIDER 7–13. o.

³³ Lásd ehhez KÖPECZI 1984.

³⁴ KÖPECZI 1991, 371–379. o. A nagykövet könyvtárát a hagyatéki iratai alapján sikerült azonosítani. Lásd ehhez TÓTH 2008.

³⁵ Louis de Villeneuve (1675–1745), Michel de Castellane (1703–1782) és Roland des Alleurs (1693–1754) nagyköve-tek életéről lásd DUPARC 277–278, 325–326, 353–354. o.

³⁶ Archives Diplomatiques de La Courneuve, Correspondance Politique Hongrie 18. k. fol. 280.

³⁷ SZEKFŰ 247–249. o.

³⁸ KÖPECZI 1991, 464. o.

³⁹ DJUVARA 254–257. o.

⁴⁰ TÓTH 2011.

⁴¹ Lásd ehhez újabban: KNAPP–TÜSKÉS.

⁴² KÖPECZI 1984, 92–102. o.

⁴³ „Il y a a Rodosto quelques vieux hongrois et leurs enfants et on leur fournit de Constantinople un chapelain”. Archives Nationales (Paris) Série Affaires Étrangères B III/30 Bureau des consulats et des correspondances de la marine en pays étrangers; Mémoires et notes pour le roy et le ministre de la marine, année 1773, Etat de la Religion catholique et des Missions en Levant fol. 56.

⁴⁴ TÓTH 2007.

⁴⁵ Mikes fordítói munkásságáról lásd HOPP.

⁴⁶ Lásd erről TÓTH 2016c.

⁴⁷ André Corvisier professzor kutatási eredményei szerint az *ancien régime* utolsó századában békeidőben 12–15, hábo-rúban pedig 25 százalék körüli volt az arányuk a franciákhoz képest. CORVISIER 157–158. o.

⁴⁸ BÉRENGER–MEYER 86. o. A magyarokéhoz leginkább hasonló helyzetben azok a csoportok voltak, amelyeket nem kizárólag anyagi érdekek vezéreltek a legkeresztényibb király zászlai alá, hanem politikai motiváció is szerepet játszott döntésükben. E szerint a magyarokéval leginkább összefü-gésbe hozható politikai indítékai a lengyel, a brit (jakobita és ír) és a svájci katonai emigrációnak voltak. TÓTH 2000, 267–276. o.

⁴⁹ Életéhez lásd FORSTER 1925, FORSTER 1929, ZACHAR 1979, ZACHAR 1987 és BOISSAU.

⁵⁰ TÓTH 2016c.

⁵¹ Lásd e témáról BROGLIE.

⁵² Mikes 39. és 41. levelében beszámolt Bercsényi László huszártoborzó útjáról, de annak a francia diplomáciára vonatkozó elemeit nem említette, valószínűleg azért, mert nem is ismerte. MIKES 62–65. o.

⁵³ Tott életéhez lásd újabban: TÓTH 2015.

⁵⁴ TÓTH 2000, 62–63. o.

⁵⁵ Lásd erről újabban: WARLIN.

⁵⁶ Lásd e témáról TÓTH 2004.

IDŐRENDI ÁTTEKINTÉS

1676. március 27. – A Zemplén megyei Borsi kastélyában megszületik II. Rákóczi Ferenc, I. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona harmadik gyermeke. (György nevű bátyja korán elhunyt, Julianna nevű nővére mellett így ő a család egyetlen fiági örököse.) Édesapját három és fél hónapos korában veszíti el.
1682. június 15. – Édesanyja Thököly Imre felesége lesz.
1688. január 17. – Zrínyi Ilona a császári csapatokkal szemben két és fél éven át sikeresen védett Munkács várának feladására kényszerül.
- 1688–1692 – Családjától elszakítva két évig a csehországi Neuhaus jezsuita kollégiumában, majd a prágai egyetemen tanul.
1693. április–1694. február – Itáliai tanulmányúton vesz részt, XII. Ince pápa is fogadja.
1694. március 9. – Bécsben nagykorúsítják, ezt követően elfoglalja Sáros vármegye örökös főispáni székét.
1694. szeptember 26. – Kölnben feleségül veszi a hessen–wanfriedi örgróf leányát, Sarolta Amália hercegnőt.
- 1697 – Thököly Imre bujdosó kurucai hegyaljai felkelésük élére Rákóczit akarják megnyerni, de ő kitér ez elől, és Bécsbe távozik, hogy tisztázza magát minden gyanú alól.
1700. november 1. – Bercsényi Miklós ungi főispán hatására rendi szervezkedésbe kezd, levélben kéri XIV. Lajos francia király támogatását. Bizalmasának árulása révén a levél a bécsi udvar kezébe jut.
1701. április 18. – Nagysárosi kastélyában letartóztatják és a bécsújhelyi börtönbe szállítják, ahol biztos halálos ítélet vár rá. (Nagyapját, Zrínyi Pétert is innen kísérték a vesztőhelyre.)
1701. november 7. – Felesége és a börtönparancsnok, Gottfried Lehmann kapitány segítségével megszökik és Lengyelországba menekül, ahol újra felveszi a kapcsolatot a francia udvarral, és várja a megfelelő alkalmat a tervezett felkelés elindítására.
1703. május 6. – A brezáni kiáltványban Bercsényi Miklóssal együtt fegyverbe szólítja Magyarország népét a Habsburg-uralom megszüntetésére.
1703. május 21–22. – A tiszaháti felkelők zászlóbontása. Június 7-én Dolhánál vereséget szenvednek Károlyi Sándor szatmári főispán csapataitól, és a lengyel határszélekre húzódnak.
1703. június 16. – Rákóczi a Vereckei-hágón át visszatér Magyarországra, és az Esze Tamás által vezetett felkelők élére áll.
1704. július 8. – Az erdélyi rendek Gyulafehérvárott fejedelemmé választják II. Rákóczi Ferencet.
1704. augusztus 31. – A höchstädti csatában a francia csapatok vereséget szenvednek, s ezzel jórészt megghiúsulnak a spanyol örökösödési háború katonai eredményeihez fűzött remények.
1704. december 26. – Rákóczi a nagyszombati csatában vereséget szenved.
1705. szeptember 12. – A magyar rendek szövetsége a szécsényi országos gyűlésen vezérlő fejedelemmé választja II. Rákóczi Ferencet, ideiglenes államformává a rendi konföderációt teszik.
1705. november 11. – A zsidói szorosban a kuruc sereg vereséget szenved, Erdély nagy része Habsburg-uralom alá kerül.
1707. április 5. – Miután az előző év őszére Erdély nagy része ismét a felkelők kezére került, a marosvásárhelyi országgyűlésen beiktatják a fejedelmi székbe II. Rákóczi Ferencet. (Az év késő őszen Erdély nagy része végleg császári kézre kerül.)
1707. június 13. – A Rákóczi hívására összeülő ónodi országos gyűlésen kimondják a Habsburg-ház trónfosztását.
1708. augusztus 3. – Rákóczi a trencséni csatában döntő vereséget szenved Siegbert Heister császári fővezér seregétől. Felgyorsul a kuruc állam és hadsereg morális bomlása.
1708. november–december: A sárospataki országos gyűlésen kimondják a küzdelem folytatását és a háború végéig kitartó jobbagykatonák felszabadítását.
1710. január 22. – Romhánynál Rákóczi utolsó csatáját is elveszíti a császáriakkal szemben. A hadi helyzet egyre kritikusabbá válik, a kuruc seregek az év őszére az ország északkeleti szegletébe szorulnak vissza.
1711. január 31. – Rákóczi Vaján személyesen tárgyal Pálffy János császári főparancsnokkal a békekötés feltételeiről. Végül mégis úgy dönt, hogy I. Péter cártól kér katonai segítséget, ezért február 21-én végleg elhagyja az országot és Lengyelországba távozik.
1711. április 29–május 1. – A fejedelem távollétében Károlyi Sándor kuruc főparancsnok Szatmáron békemegállapodást köt Pálffy Jánossal. Április 30-án, a majtényi síkon ünnepélyes keretek között zajlott le a jelképes fegyverletétel, és május 1-jén Nagykárolyban a kuruc vezetők is aláírják a békeokmányt. Rákóczi a békekötést nem ismeri el, önkéntes száműzetésbe vonul. (Idehaza utóbb ki is zárják a kegyelem lehetőségéből.)
1712. november 9. – Rákóczi Danckából Angliába indul, de a bécsi udvar tiltakozása miatt a királynő nem fogadja, ezért Franciaországba hajózik.
- 1713–1714 – Az örökösödési háborút lezáró utrechti és rastatti békekötés Rákóczi és Erdély ügyét érdemben nem befolyásolja.
- 1715–1717 – Rákóczi a kamalduli szerzetesekhez vonul vissza Grosbois-ba. Megkezdi Vallomásainak és Emlékiratainak írását.
1717. szeptember 15. – III. Ahmed szultán hívására szűk kíséretével hajón Törökországba indul.
1718. július 21. – Az osztrák–török háborút lezáró pozsareváci béke meghiúsítja terveit.
1720. április 24. – Társaival együtt megérkezik Rodostóba, életének utolsó állomására. E korszak hí krónikása Mikes Kelemen.
1735. április 8. (nagypéntek) – Meghal Rodostóban. Testét Konstantinápolyban, szívéét Grosbois-ban temetik el.
1906. október 26. – Hamvait a kassai Szent Erzsébet-székesegyházban helyezik végső nyugalomra.

ILLUSZTRÁCIÓK JEGYZÉKE

A borítón: II. Rákóczi Ferenc, Mányoki Ádám festménye, 1712. Magyar Nemzeti Galéria
RMO 6001 20120427 S01

Az előzőeken: Koroncó, részletek. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok T.5382 1704 07 02

6. és 8. o. A gyömrői beszéd kézírata. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
G 15 Caps A1 Fasc 11 51/52

14. o. II. Rákóczi Ferenc, Mányoki Ádám olajfestménye, 1707.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 65.8
16. o. A törökök kiűzése 1683–1699. Készítette Nagy Béla
17. o. I. Lipót császár és magyar király, Philipp Kilian rézmetszete, 17. sz. vége.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 2919
17. o. Kuruc tiszt fokosbaltával, ism. mester olajfestménye, 19. sz. első fele.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 434
18. o. II. Rákóczi György erdélyi fejedelem, Joannes Meysens rézmetszete, 1650-es évek.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 57.118
19. o. A brezáni kiáltvány. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára G 19 - II - 3 - e - 1703. 05. 06
20. o. Szapolyai I. János magyar király, ism. mester rézmetszete, 1620 körül.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 55.496
20. o. Az 1704. évi höchstädti csata stratégiai térképe, ism. mester rézmetszete, 1710-es évek.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok VII.754
21. o. I. József császár és magyar király, ism. mester olajfestménye, 18. sz. eleje.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 1321
23. o. Bercsényi Miklós kuruc tábornok, Jakobey Károly olajfestménye, 19. sz. közepe.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 1630
24. o. *A Mercurius Veridicus ex Hungaria*, 1710 címlapja. Evangélikus Országos Gyűjtemény,
Evangélikus Országos Könyvtár, Budapest, R 278-a
26. o. Pálffy János császári tábornok, utóbb Magyarország nádora, Ehrenreich Károly rézmetszete, 1830 körül.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 3611
27. o. III. Károly császár és magyar király, ism. mester olajfestménye, 18. sz. első fele.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 2236 j
28. o. A szatmári béke kihirdetésének címlapja és utolsó oldala.
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára G 35 1711. VI. 26. 288 233
30. o. A zsidói csata helyszínrajza, 1705. nov. 11. Honvédelmi Minisztérium,
Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Térképtár H III d 868
32. o. Kuruc katonák, ism. mester olajfestménye. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 53.263
35. o. A Rákóczi-szabadságharc, 1703–1711. Készítette Nagy Béla
36. o. Kuruc hadizászló. Magyar Nemzeti Múzeum, Fegyvertár 66b (másolat)
42. o. Savoyai Jenő herceg. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 6704
44. o. Esterházy Antal kuruc tábornagy. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 53.62
46. o. Kolozsvár és Pest közötti hadjárat térképe, 1706–1707.
Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Térképtár H III d 852
49. o. Érsekújvár ostromának helyszínrajza, 1710.
Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Térképtár H III d 874
50. o. Esztergom és környékének vázlatos térképe az 1706. évi kuruc ostrom idején.
Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Térképtár H III d 872
56. o. A fejedelem a korszakra jellemző magyar nemesi viseletben.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 39

58. o. A fejedelem („Franciscus Ragoczy”), Kupeczky János festménye után készített rézmetszeten.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok GR 3718
59. o. Kuruc vitéz képmása, Kupeczky János követője.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 19.433
61. o. Kuruc–labanc csatajelenet, ism. művész olajfestménye.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok T 6920
62. o. Károlyi Sándor kuruc generális, ism. mester olajfestménye, 18. sz. közepe.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 83.7
64. o. Kuruc és császári katonák a nagyszombati béketárgyalások idején.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 1263
65. o. Hajdúk az őrszobában. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 880
67. o. Kuruc közkatonák. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 26.2145
67. o. Kuruc tiszt és közlegény. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 27.2146
68. o. Kuruc tisztek – táborigény. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 1328
70. o. Kuruc–labanc csatajelenet, Georg Philipp Rugendas olajfestménye.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 29.1265
73. o. Kuruckori jelenet. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 53.221
75. o. Kuruc katonák, ism. mester olajfestménye. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 53.263

78. o. II. Rákóczi Ferenc gyermekkori portréja, olaj, vászon, 1684.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 2254
80. o. Magyar díszhegyestőr, 16. század vége. Magyar Nemzeti Múzeum, Fegyvertár 30b TT FE 55.3329
80. o. Aranyveretes szablya, 17. század vége. Dabasi András fotója.
Magyar Nemzeti Múzeum, Fegyvertár 31 55.3478
81. o. Lengyel feliratos szablya, 1696. Magyar Nemzeti Múzeum, Fegyvertár 33 56.4410
82. o. Gróf Kálnoki Sámuel, oldalán karabelaszablyával. Olajfestmény, 1703.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 2327
82. o. Magyar hegyestőr, 17. század vége. Magyar Nemzeti Múzeum, Fegyvertár 34 53.1231
83. o. Altiszi lovassági pallos, 18. század eleje. Magyar Nemzeti Múzeum, Fegyvertár ideiglenes 35 55.3423
84. o. Tiszti buzogány, 18. század eleje. Magyar Nemzeti Múzeum, Fegyvertár 36 55.3443
85. o. Vay Ádám buzogánya, 17. század vége. Magyar Nemzeti Múzeum, Fegyvertár 55.3408
87. o. Töltéstartó, 17. század vége. Magyar Nemzeti Múzeum, Fegyvertár 39 54.1688
89. o. Erdélyi dísznyereg, 17. század vége. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 59.7789
92. o. Korponay Jánosné Géczy Julianna, „a lőcsei fehér asszony”, Andrássy István kedvese.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 1221
95. o. Bercsényi Miklós. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 53
95. o. Csáky Krisztina. Lőcse, Szepesi Múzeum. Nemzeti Portrétár, www.npg.hu
97. o. Barkóczy Krisztina szarkofágja, Kaplony. Laczlavik György fotója
98. o. Andrássy György és Szelényi Mária 1895-ben készült sírfelirata.
Krasznahorkaváralja, plébániatemplom. Vladimír Eliáš fotója
99. o. Andrássy István. Krasznahorka. Nemzeti Portrétár, www.npg.hu
100. o. Serédy Andrássy Zsófia bárónő mumifikált holtteste.
Szlovák Nemzeti Múzeum – Betléri múzeum 1953/00632, S 00056
104. o. Pekry Lőrinc. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 45
104. o. Petrőczy Kata Szidónia. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 41
105. o. Thoroczkay Istvánné Kapy Borbála serlege, 1714. Magyar Nemzeti Múzeum Ötvösgyűjtemény 1939.35b
106. o. Palack, kupakján Mikes Mihály és Bethlen Druzsina címerével.
Iparművészeti Múzeum 3282.a–b. Friedrich Krisztina fotója
107. o. Petrőczy István. Szlovákia, Bajmóc, vármúzeum. Nemzeti Portrétár, www.npg.hu
107. o. Révay Erzsébet. Szlovákia, Bajmóc, vármúzeum. Nemzeti Portrétár, www.npg.hu

110. o. Vay Ádám. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 65.10
110. o. Zay Anna. Szlovákia, Bajmóc, vármúzeum. Nemzeti Portrétár, www.npg.hu
117. o. Bercsényi Miklós és Csáky Krisztina közös szarkofágja a kassai székesegyház Rákóczi-kriptájában, 1906. évi képeslapon. Országos Széchényi Könyvtár 0854r
128. o. A zborói udvari templom Myskovszky Viktor rajzán, 1875. MÉM MDK K 8391
129. o. Harangláb a Rákóczi-harangokkal a fejedelem újratemetésén, 1906. okt. 29.
VM Historická tlač (Történelmi nyomtatványok gyűjteménye), Kelet-szlovákiai Múzeum, Kassa
131. o. Serédy Gáspár emlékkápolnája Myskovszky Viktor rajzán. *Archaeologiai Értesítő* 9. évf. (1889) 3. sz. 247.
135. o. Rákóczi György zborói harangja, 1630. *Hazánk s a külföld* 1. évf. (1865) 12. sz. 182.
136. o. Zborói református templom, rajz és alaprajz. Rákóczi cs. levéltára,
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára E 190 - 16 - 7
137. o. I. Rákóczi György zborói hársfái képeslapon, 1900 körül.
Zempléni Múzeum, Szerencs, Képeslap-gyűjtemény
138. o. I. Rákóczi György Zborón kelt parancslevele, 1645. márc. 7.
Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Levéltár
139. o. Rákóczi László arcképe, ism. művész Elias Wideman fametszete nyomán.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 271
140. o. A zborói plébániatemplom és főoltára (1655) Myskovszky Viktor rajzán, 1875.
MÉM MDK K 8381, 8395 MÉM dig. felv.
142. o. Zboró/Zborov, Szent Kereszt (Kálvária)-oltár, 17. század második fele. Kőműves Tibor fotója
143. o. Nagymihályi Bánffy Erzsébet ravataképe, 1690 körül.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 56.1175
147. o. Báthory Zsófia Zborón kelt adománylevele, 1661.
Magyar Nemzeti Múzeum, Rákóczi Múzeuma, Sárospatak 99.7.1
148. o. Zborói kápolna, rajz és alaprajz, 17. század vége, részlet. Rákóczi cs. levéltára,
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára E 190 - 16 - 7
155. o. Monstrancia és pluviale a zborói plébániáról; monstrancia a zborói Rákóczi-templomból,
17. század vége. CHYZER II–III/7., 3., 6. sz. illusztráció alapján
158. o. Rajz a Rákócziak zborói kastélyáról, 18. század vége, részlet. МАККАИ 98/99. alapján
159. o. Alaprajz a Rákócziak zborói kastélyáról, 18. század vége. МАККАИ 98/99. alapján
160. o. A zborói Szent Anna-kápolna, épült 1700 körül. Gyulai Éva fotója
161. o. A zborói Szent Anna-kápolna oltára, 1700 körül. Gyulai Éva fotója
163. o. Aspremont–Erdődy Mária Ottolina Gobertina grófnő, J. Kriehuber–J. N. Ender litográfiája.
Mansfeld, Bécs, 1825 körül. Österreichische Nationalbibliothek, Bécs (Forrás: www.bildarchivaustria.at)
164. o. Aspremont-koporsók a zborói udvari templomban, 1919.
Fénykép a zborói/zborovi plébánia Historia domusában (Zboró/Zborov, Szlovákia)
165. o. A zborói udvari templom és a Rákóczi-kastély Divald Kornél fényképén, 1889.
CHYZER belső címlap alapján
178. o. A kassai Rákóczi-freskó továbbgondolása, 1939.
Magyar Nemzeti Múzeum, Rákóczi Múzeum, Sárospatak. Gombos Levente fotója
183. o. II. Rákóczi Ferenc bevonulása az ónodi országgyűlésre. Honvédelmi Minisztérium,
Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Képzőművészeti gyűjtemény, 14641. Szikits Péter fotója
184. o. Maróti Rintel Géza (1875–1941) építész, iparművész által tervezett egyedi keret Benczúr Gyula és
Dudits Andor Rákóczi-képeihez. Országos Széchényi Könyvtár, Aprónyomtatványtár, KNY. D.590
185. o. II. Rákóczi Ferenc fogadása az ónodi országgyűlésen.
Magyar Nemzeti Múzeum, Rákóczi Múzeum, Sárospatak. Gombos Levente fotója
186. o. Rákóczi és a zászlótartó. Illusztrációs rajz, in *A magyar nemzet története VII.* 187. o.
Arcanum adatbázis, adtplus.arcanum.hu

187. o. II. Rákóczi Ferenc búcsúja a néptől. In Benedek Elek: *A magyar nép múltja és jelene.*
Országos Széchényi Könyvtár 55356
190. o. A Szent Erzsébet-templom északi főbejáratának fala, ahová a Rákóczi-emlékművet tervezték.
In *Építő Ipar*, 30. /1906/ 42:384 /okt. 21. 192. o. Dudits Andor, Margó Ede (a sógora) és Lux
Kálmán IV. díjat nyerő terve. In *Művészet*, 9. (1910) 4:163. Arcanum adatbázis, adtplus.arcanum.hu
192. o. Dudits Andor, Margó Ede (a sógora) és Lux Kálmán IV. díjat nyerő terve.
In *Művészet*, 9. (1910) 4:163. Arcanum adatbázis, adtplus.arcanum.hu
194. o. Dudits Andor pályadíjnyertes kartonja. In *Művészet*, 11. (1912) 10:332.
Arcanum adatbázis, adtplus. arcanum.hu
196. o. Az elkészült jobb és bal oldali emléktábla. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára,
Miniszterelnökségi Levéltár, Miniszterelnökség, K 26 Központilag iktatott és irattározott iratok,
1918–XLI-643. (1918–XLI-643:3651/1915)
197. o. A restaurált Rákóczi-freskó 2013-ban. Reisz T. Csaba fotója
199. o. Rodostó. II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai emlékezete a Magyar Nemzeti Levéltár Országos
Levéltára Bécsi kapu téri palotájának II. emeleti falképén. Lantos Zsuzsanna fotója
208. o. II. Rákóczi Ferenc. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 2003.2
211. o. A majtényi fegyverletétel. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 58.2613
212. o. Versailles. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 97.5
213. o. XIV. Lajos francia király. Magángyűjtemény
214. o. A Rákóczi-emigráció főbb állomásai. Készítette Nagy Béla
215. o. Rákóczi Rodostóban. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 6646
216. o. Rákóczi György. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 1332
216. o. Rákóczi József. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 1333
219. o. Mikes Kelemen. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 58 1762
221. o. Bercsényi László. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 11275
231. o. Mikes Kelemen. Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár 43/967
228. o. A II. Rákóczi Ferenc hamvait kísérő vármegyei küldöttségek a kassai székesegyház előtt, 1906.
Magyar Nemzeti Múzeum, TF ME I/a 76.480
231. o. Thaly Kálmán. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 1647
233. o. II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozatala. A menet a Károly körúton halad.
Háttérben a Dohány utcai zsinagóga. Magyar Nemzeti Múzeum, TF ME I 2474/1962 fk
235. o. Rákóczi rodostói csörgökútja. Fodor Gábor fotója
236. o. Jegyzőkönyv II. Rákóczi Ferenc és társai hamvainak átadásáról és átvételéről.
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 26 - 1906 - XLI - 86 - 5242
239. o. Banderialisták a II. Rákóczi Ferenc hamvait kísérő menetben.
Magyar Nemzeti Múzeum, TF ME I A 3928/1958 f
244. o. A *Mémoires* első kiadásának címlapja, 1739
247. o. A grosbois-i kamalduli kolostor
249. o. A *Confessio peccatoris* első kiadásának címlapja, 1876
252. o. Esterházy Pál nádor az Aranygyapjas Rend jelvényével, J. Hoffmann műve, 1700
255. o. Zrínyi Miklós: *Az török áfium ellen való orvosság* című művének címlapja, 1705
256. o. Gróf Károlyi Sándor, ism. mester műve. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 2122
257. o. A Magyarok utcája Rodostóban, Beszédes Kálmán rajza. In *Rodostói Rajzok*, 1891–1892.
ELTE Egyetemi Könyvtár G 691/XII. 42. kép
258. o. Gróf Esterházy Antal, J. Hoffmann műve, 1700
261. o. Rodostó, Edvi Illés Aladár akvarelljei. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 53.1074

RÉSUMÉ

GÉZA PÁLFFY

A FAILED YET SUCCESSFUL INDEPENDENCE MOVEMENT

RÁKÓCZI'S WAR OF INDEPENDENCE (1703–1711) FROM A LONGER HISTORICAL PERSPECTIVE

Over the past hundred and fifty years a whole library of literature addressed the War of Independence led by Francis II Rákóczi. Its assessment was often shaped by current politics. Based on the findings of recent research, the paper takes stock of the causes, opportunities and limitations of the independence revolt as well as its contradictions and achievements. The most important conclusions are as follows: Rákóczi's movement was undoubtedly the first independence struggle in the history of Hungary. Its eruption was inevitable as the Long Turkish War (1683–1699) that resulted in the liberation of Hungary from Ottoman rule left many of the governance, social and economic problems of the country unresolved. However, after the Battle of Blenheim (13 August 1704) there was no realistic chance for secession from the Habsburg Empire, therefore, isolated from the rest of Europe, Rákóczi mostly chased illusions. Moreover, he was only partially supported by the Hungarian political elite (most of the prelates and magnates did not back him), which turned the uprising into a civil war from the outset. Nevertheless, despite its failure the independence movement scored many achievements. Rákóczi created independent state administration and army; he organised local administration, and launched the first newspaper in Hungary, *Mercurius Hungaricus*. Yet it was the 1711 Treaty of Szatmár formally ending the War of Independence and the ensuing diet of Pozsony in 1712–1715 that brought real success. Hungary secured a stable place with limited sovereignty in the Central European Habsburg Monarchy and allowed the Hungarian elite continued active involvement in domestic policy. Thus absolutism could not be introduced in Hungary. After decades of warfare, peaceful development started in the Carpathian Basin from the 1710s. Finally, from the 19th century, i.e. the birth of nation states, Rákóczi's movement had a crucial impact on the development of modern Hungarian national identity.

ISTVÁN CZIGÁNY

ASYMMETRIC WAR AND ASYMMETRIC ARMY IN RÁKÓCZI'S WAR OF INDEPENDENCE

The armed forces of the longest freedom fight in Hungarian history has been engrained in our historical consciousness as the Kuruc army as the troops and corps of officers of the army led by Prince Francis II Rákóczi was closely connected to the Kuruc movement of previous decades. With little foreign political and pecuniary support Rákóczi and Count Miklós Bercsényi embarked on their armed fight relying predominantly on the Kuruc movement flaring up in the eastern part of Hungary in early 1703. As the War of the Spanish Succession caused the bulk of the Austrian Imperial forces in the Kingdom of Hungary to temporarily leave the country, the insurgents' asymmetric warfare based on incursive offensive tactics initially proved highly successful. Despite common belief, when building up the army the staff of the War of Independence could rely on the forces and military structure of the Kingdom of Hungary. However, due to the military 'division of labour' within the Habsburg Empire and the defence of frontiers from Ottoman attacks, the Kuruc army consisted mainly of light cavalry equipped with light weaponry and well versed with incursive small scale warfare. Consequently, the prolonged fighting and military failures necessitated the regularisation of the armed forces. Because of insufficient funds and the mindset of the soldiers these efforts brought only limited success. While the structure of a permanent army was set up successfully, the army remained lopsided as regular troops could not be supplied on a continuous basis. Although superior numbers and asymmetric warfare allowed the Kuruc army to retain the initially gained strategic balance until 1708, once the Imperial military leaders sent greater forces to the theatre of war in Hungary, the Kuruc army gradually retreated to the northwestern part of the country. Full-fledged military defeat was eventually avoided by the conclusion of the Treaty of Szatmár in April 1711. Many of the insurgents' demands were granted in the accord.

GYÖRGY SÁGVÁRI

CLOAK AND UNIFORM

COSTUMES IN THE KURUC ARMY

Contradictory positions emerged in historical memory regarding the material culture and externals of the Kuruc era. Historicism and the work of Kálmán Thaly and his enthusiastic followers impressed one of the ideal images of the colourful Kuruc army and its dapper soldiers, and suggested that this era was at the same time the last flare-up of the Hungarian national spirit and Hungarian externals. The other image presented the Kuruc as the archetype and forerunner of the Hungarian soldier, the hussar, noted by their martial rather than flashy appearance and swaggering elegance. A third approach also appears on the historical tableau: the plebeian ideal of the dressed in drab and tattered clothes and bearing haphazard weapons but still ready to fight Kuruc poor-boy. The paper offers a cross-section of the wears of the Kuruc era. It is about costumes, uniforms, clothing habits and rules, about generals and commoners, signs, symbols and fashion, morality and ideology inherent in clothes and clothing – in a wider sense, about the material culture or microhistory of the period.

TIBOR S. KOVÁCS

WEAPONRY IN RÁKÓCZI'S WAR OF INDEPENDENCE

The most typical weapon used in the Kuruc era was the curved blade Polish sabre. At that time a sabre was stored in a scabbard suspended on the sword belt, on the left of the bearer. Hussars also had a long thrusting sword (*koncerz*), or a wide-bladed sword fixed on their mounts as a supplementary weapon. Other combat weapons included the war hammer known as *fokos*, which was highly popular in the early 18th century, and the mace, which, however, was exclusively worn by officers as a ceremonial object rather than a tool of war. In the cavalry muzzle loading wheellock or flintlock pistol pairs and carbines were most popular. Kuruc infantry were mostly equipped with matchlock muskets. These firearms had bayonets known as 'Saint Peter's knife' fitted on the muzzle. Protective armament included breastplates and ornate chain mail popular with high ranks, but the bulk of the army wore no personal armour at all. Bomb making and cannon casting workshops mushroomed during Rákóczi's War of Independence, the biggest being the Kassa cannon foundry. Due to the well-known horsemanship of Hungarians, the Kuruc had highly carefully made and decorated horse tackle. The Rákóczi Uprising marked the end of a long era in the history of Hungarian weaponry that started with the rising importance of the hussars in the late 15th century.

KÁLMÁN MÉSZÁROS

WAR AND PRIVATE LIFE

FAMILY BACKGROUND OF THE KURUC GENERALS OF RÁKÓCZI'S WAR OF INDEPENDENCE

Exploring the family background of the top military leaders of Rákóczi's War of Independence reveals useful information that is valuable not only for family and social history, but highlights lesser investigated aspects of warfare. The Prince himself states in his memoirs written in French that in Hungary "it is customary to marry young, therefore most of the officers were married men," which was a serious problem over the ever-changing territory of the Kuruc administration. Amidst the vicissitude of war, areas often as big as a whole region changed hands, triggering flows of fugitives towards the Kuruc-held territories. The sufferings of civilian population did not bypass the families of the rank and file, as well as of the corps of officers and even high-ranking commanders. At the beginning of the uprising, the wives and children of the lords subservient to Rákóczi were often held hostage by the Imperial commanders. For example, the wife and daughter of the Baron István Thoroczkay were held captive, if not in inhuman, at least in difficult conditions. The wives of Generals Count Lőrinc Pekry and Count Mihály Mikes were also held captive for long periods in Nagyszeben and Brassó respectively. The Imperial Court released the wife of Commander General Miklós Bercsényi as a sign of goodwill when the first attempts to negotiate peace were made. But for the generals and other high-ranking officers in the theatres of war the fate of their families was a constant worry even if they did not fall victim to the vengeance of the enemy, or were not directly in danger. During the eight years of war all problems of family life (including death, childbirth, marriage, and often caring for orphaned children) physically took the troops and often their commanding officers away from the battlefield, or at least kept their minds and hearts preoccupied. In such circumstances, many would feel the words of Count Miklós Bercsényi appropriate: "Women are good but for the military man, a wife is trouble!"

ÉVA GYULAI

ZBORÓ (ZBOROV) AND THE RÁKÓCZI FAMILY

The market town of Zboró (today: Zborov, Slovakia) and its stately home, centre of the Makovica estate in mighty Sáros County is special among the castles and stately homes belonging to the Rákóczi family. Purchased for money by Sigismund Rákóczi (Prince of Transylvania, 1607–1608) in 1601 to leave his heirs an unencumbered estate, it is one of the oldest estates of the Rákóczis. Zboró was made the centre of the estate by the Rákóczis, placing it ahead of the castle of Makovica, the old estate centre. The princely family expanded the 16th century Zboró castle; they built a chapel, then a church in the residence, and created a substantial demesne around the residence. As patrons, the Rákóczis rebuilt the Mediaeval Catholic parish church in the village, then later market town, of Zboró, where several members of the family is buried. Countess Elizabeth Erdődy Rákóczi (1654–1707) established a Rosary Society in 1692 at the parish with generous donations. The Society has been active to date. Princess Julianne Barbara Rákóczi, Countess of Aspremont-Lynden (1674–1717) founded Saint Ann's chapel next to the Zboró parish church. The castle was used as a dwelling place by Sigismund Rákóczi (†1608), and it was the location for the wedding, in 1888, of Francis I Rákóczi (1645–1676) and Ilona Zrínyi. Elected but never actually ruling prince of Transylvania, Francis I Rákóczi was also buried there. The estate was managed by the Royal Chamber between 1688 and 1694, then was returned to the Rákóczi heirs. Prince Francis II Rákóczi (1676–1735) and his sister, Julianne Barbara took possession of their estates, and held the Makovica estate together with Elizabeth Rákóczi, their cousin once removed. In 1699 Francis II Rákóczi renounced of Zboró to the benefit of her sister, and thence no longer owned the market town or castle. After the Rákóczi Uprising the Makovica estate was inherited by the Aspremont-Erdődy family, who were lords of Zboró and the castle until the late 19th century.

CSABA T. REISZ

PRINCE FRANCIS II RÁKÓCZI IN THE WORK OF PAINTER ANDOR DUDITS

The personage, life and deeds of Prince Francis II Rákóczi were put into the focus of national remembrance in the period of Dual Monarchy. Once the portrait of Rákóczi painted by Ádám Mátyóki became known in 1892, it grew into a source of inspiration for artworks of the Rákóczi cult. At the beginning of his career as a painter that started in 1890, Andor Dudits (1866–1944) painted portraits, landscapes and genres. From 1894, touched by the artistic opportunities offered by the preparations for the Millennial Celebrations to come in 1896, Dudits's interest turned to historical topics. The painter's oeuvre was very rich in terms of genres, thematic, and technique alike. Spanning a period of over fifty years, Dudits chose Prince Francis II Rákóczi as the topic of his paintings multiple times, on each occasion fulfilling orders by the state, municipalities or publishers (*Arrival of Prince Francis II Rákóczi to the Diet of Ónod*, 1896–1898, *Prince Francis II Rákóczi's farewell to the people*, 1897). He painted the figure of the fugitive Prince for a school tableau (*Prince Francis II Rákóczi welcomed by his Ruthenian serfs at the border*, 1903–1908), for the commemorative contest of the Kassa Dome (*Rákóczi fresco*, 1912–1916), and finally, a piece of the cycle of wall paintings in the Hungarian National Archives (*Tekirdağ*, 1927). The paper also presents the so far lesser known reproductions of the paintings.

FERENC TÓTH

“FUGITIVES EVEN IN EXILE”

THE HISTORY AND IMPORTANCE OF RÁKÓCZI'S EMIGRATION

After the fall of the War of Independence led by him (1703–1711) Prince Francis II Rákóczi was forced into a long exile first in Poland, then in France, and eventually in the Ottoman Empire. The life of the émigré Prince has been one of the most popular and at the same time much debated topics of our national history, perceived differently in the changing periods. The romantic national perception changed in the wake of the more critical work of Gyula Szekfű, and research in the second half of the 20th century provided new and interesting input. After a brief sojourn in Poland and a few years in France, Prince Rákóczi set out for Turkish land in 1717 in the hope that in a new war he would once again be able to take an active part in Central European politics. However, the Peace Treaty of Passarowitz (1718) put an end to his hopes. Besides the Turkish emigration Rákóczi's followers tried to continue the fight in French service, either in the French army or in the French diplomatic service. Although the political ambitions of the Exiled Prince were doomed to failure, Tekirdağ was the centre of lively creative activity of the Hungarian émigrés, witnessed by the works of Prince Francis II Rákóczi and Kelemen Mikes. The Hungarian émigrés were important catalysts of foreign ideas and instilling the typical Hungarian style of warfare in foreign armies.

The Rákóczi cult is the system of relations to the figure of Prince Francis II Rákóczi, symbolic and free of any negative traits, in the Hungarian historical consciousness, social and historical memory, and even in contemporary or collective memory. The Rákóczi cult became a spectacular episode of the birth of 19th century modern Hungarian history as a discipline, where the main motivation is to create a hero from the historical person emerging from the records of political history events. This is an important issue not only in Hungarian historiography – it falls in line with phenomena in general European history of science. The essence of Kálmán Thaly's activity was that his ambitions as a historian and as a politician were closely intertwined. Achieved in 1906, Thaly's lifelong goal to bring home and rebury the remains of the Prince accompanied by his political rehabilitation was undoubtedly the peak of the Rákóczi cult and was closely connected to the political ambitions of the time. In a narrower sense, this series of political actions was the Rákóczi cult itself. The paper singles out one episode from the multifaceted topic of the Rákóczi cult: Kálmán Thaly's the expeditions to Turkey preceding the bringing home of the remains of the Prince and his fellow exiles, and the circumstances of the expeditions becoming official. These details fall within the larger issue of how a seemingly logical series of political steps relying, in theory, on some kind of scientific research could become a spectacular action of Hungarian political cult, who contributed to it, and in what ways. From the spring of 1904 until the exhumation and returning home Rákóczi's remains in 1906 all exploratory works in Turkey were conducted officially and professionally. Yet the main actor was no longer Kálmán Thaly, who had worked on the project for three decades, but Lajos Thallóczy, historian and diplomat. Although pushed out of the leading role, Thaly was took an increasingly active part in promoting the return of the remains: he delivered speeches in Parliament, exhorted his fellow politicians and county delegates, and participated in all negotiations of the case. He tirelessly corresponded with prime ministers and ministers, but it was not until 1906, when the remains were brought home, that he again, and for the last time, became a central figure.

THE IMAGE OF HUNGARY IN THE AUTOBIOGRAPHIC WORKS OF PRINCE FRANCIS II RÁKÓCZI

Based on his two autobiographic works, *Confessio peccatoris* and *Mémoires*, the paper explores the image Rákóczi presents of the history, society and economy of Hungary looking back from his exile in France and later in Turkey, and his description of the antecedents of the War of Independence, its military and other contexts, as well as the motifs and thought patterns defining the image of the homeland left behind. Facts, near-facts and fiction appear in different proportions and in different ways in the Hungary image presented in the two autobiographies. *Confessio* is characterised by a frequent change of the observer's perspective, a perpetual teetering between facts, fiction and semi-fiction, and a consciously theologized religious and mythical retuning of Rákóczi's path through life. He records many events and phenomena more or less faithfully; at the same time he variously applies literary transposition and rhetorical editing. He selects from among past event as it best suits the changing conditions and his own purpose, whilst intentionally suppressing several circumstances. Rather than clearly assuming his own responsibility for the events he depicts himself as a victim. He attempts to be 'unbiased' by presenting major events in Hungarian history and the current situation of the country from the perspective of his own political and military aspirations, with the intent of self-justification. *Mémoires* is a personal testimonial about a political and military experiment in which Rákóczi partially assumes responsibility for the outcomes. The book expresses political thought, a moral attitude, and a conviction born of self-questioning. The historiographer and eyewitness chronicler steps in the foreground, and formulates a critique of the three-estate system of Hungary. Rákóczi puts into focus the execution of national and historical tasks, the deeds of strategist and politician; and while there is less personal diction, he admits to his and his nation's 'errors' in several instances. Both works presents different levels of reality in their respective images of Hungary, one being that of an autobiographical narrative, remembrance and interpretation. Facts, fictitiousness, fiction, semi-fiction and non-fiction are only relevant together, in their interrelationship.

AZ EMLÉKKÖNYV SZERZŐI

CZIGÁNY ISTVÁN, CSc., nyugalmazott igazgatóhelyettes, Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum

HERMANN RÓBERT, DSc., történész, Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, a parancsnok tudományos helyettese, Károli Gáspár Református Egyetem, Történettudományi Intézet, egyetemi tanár, a Magyar Történelmi Társulat elnöke

GYULAI ÉVA, PhD., egyetemi docens, Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar

KINCSES KATALIN MÁRIA, CSc., történész, főtanácsos, Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, a *Hadtörténelmi Közlemények* főszerkesztője, egyetemi adjunktus, Károli Gáspár Református Egyetem, Történettudományi Intézet

KOVÁCS TIBOR, PhD., igazgató, Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Tár

MÉSZÁROS KÁLMÁN, PhD., tudományos főmunkatárs, Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum

PÁLFFY GÉZA, DSc., tudományos tanácsadó, kutatócsoport-vezető, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet

REISZ T. CSABA, CSc., címzetes főigazgató, főlevéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár

SÁGVÁRI GYÖRGY, CSc., történész-muzeológus, Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum

TÓTH FERENC, DSc., tudományos tanácsadó, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet

TÜSKÉS GÁBOR, DSc., egyetemi tanár, tudományos tanácsadó, osztályvezető, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Irodalomtudományi Intézet

